

**عامل سقوط رتبه ایران در گزارش رقابت پذیری
جهانی؛ تغییر روش شناسی یا عملکرد ضعیف دولت؟
(گزارش نظارتی ماده (۲۲) قانون برنامه ششم توسعه)**

معاونت مطالعات اقتصادی

کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۷۵۹۶
تیرماه ۱۴۰۰

به نام خدا

فهرست مطالب

چکیده.....	۱
مقدمه.....	۳
۱. معیارسنجی رقابت‌پذیری در انقلاب صنعتی چهارم؛ معرفی شاخص جدید رقابت‌پذیری جهانی در سال ۲۰۱۸.....	۴
۱-۱. مبنا و مفهوم شاخص رقابت‌پذیری.....	۴
۱-۲. ارکان شاخص رقابت‌پذیری.....	۵
۱-۳. نحوه محاسبه شاخص رقابت‌پذیری.....	۹
۲. ویژگی‌ها و تبعات انقلاب صنعتی چهارم.....	۹
۳. درس‌هایی از تحلیل‌های گزارش رقابت‌پذیری جهانی برای همه اقتصادها.....	۱۴
۳-۱. ساخت اکوسیستم نوآوری.....	۱۴
۳-۲. لزوم تقویت نهادها.....	۱۶
۳-۳. باز بودن اقتصاد.....	۱۶
۳-۴. تقدم سیاست‌های مالی بر سیاست‌های پولی.....	۱۷
۴. گزارش رقابت‌پذیری جهانی در سال ۲۰۲۰؛ نسخه ویژه بحران کووید - ۱۹.....	۱۷
۵. ایران از نگاه رقابت‌پذیری جهانی.....	۱۸
جمع‌بندی و پیشنهاد.....	۲۲
پیوست.....	۲۶
منابع و مأخذ.....	۴۱

عامل سقوط رتبه ایران در گزارش رقابت‌پذیری جهانی؛
تغییر روش‌شناسی یا عملکرد ضعیف دولت؟
(گزارش نظارتی ماده (۲۲) قانون برنامه ششم توسعه)

چکیده

گزارش حاضر به بررسی وضعیت ایران در گزارش بین‌المللی رقابت‌پذیری جهانی پرداخته که سالیانه توسط مجمع جهانی اقتصاد تهیه و منتشر می‌شود و پس از مرور روش‌شناسی جدید ساخت شاخص و تجربیات جهانی برای ارتقای رقابت‌پذیری، توصیه‌هایی برای بهبود سطح رقابت‌پذیری کشور ارائه می‌دهد. طبق ماده (۲۲) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۹۵)، دولت مکلف به ارتقای رتبه ایران به جایگاه سوم در میان کشورهای منطقه سند چشم‌انداز در شاخص رقابت‌پذیری جهانی، تا پایان اجرای برنامه ششم توسعه شده است. روند تغییر رتبه کشور در گزارش رقابت‌پذیری جهانی نشان می‌دهد وضعیت کشور در این گزارش در سال‌های اخیر نسبت به گذشته بدتر شده به نحوی که با وجود نوسانات اندک، از رتبه ۶۲ در سال ۲۰۱۱ به ۹۹ در سال ۲۰۱۹ تنزل یافته و در جایگاه هفدهم منطقه سند چشم‌انداز قرار گرفته است. در گزارش سال ۲۰۲۰ رقابت‌پذیری جهانی با توجه به بحران کرونا در جهان از رتبه‌بندی کشورها صرف‌نظر و تنها به ارائه توصیه‌های کلی برای بهبود وضعیت کشورها در شرایط بحران بسنده شده است. تنزل رتبه کشور در این شاخص در طول سال‌های اخیر نشان می‌دهد اقدام مؤثری توسط دولت در این زمینه صورت نگرفته است. در این میان تغییر روش‌شناسی گزارش رقابت‌پذیری جهانی در سال ۲۰۱۸، روند تنزل رتبه ایران را تشدید کرده است.

مجمع جهانی اقتصاد با تغییر رویکرد اساسی در سال ۲۰۱۸، مبنای ساخت شاخص را انقلاب صنعتی چهارم^۱ قرار داده است. طبق دیدگاه پروفیسور کلاوس شوآب،^۲ بنیانگذار مجمع جهانی اقتصاد و ایده‌پرداز و مروج اصلی این نگاه، کشورهای جهان در آستانه نقطه عطفی قرار دارند که شیوه زندگی و کار را به شکل اساسی دگرگون خواهد کرد و دارای پیامدهای اثرگذار در عرصه زندگی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بشر است.

۱. در بخش دوم گزارش، توضیح مبسوط در مورد مفهوم «انقلاب صنعتی چهارم» ارائه خواهد شد.

2. Klaus Schwab

انقلاب صنعتی چهارم دارای آثار و تبعات اقتصادی به‌ویژه از نظر رشد اقتصادی و اشتغال است که بین اقتصاددانان در این موارد اختلاف نظر و تشتت وجود دارد. از نظر برخی، فناوری‌های جدید موجب جهش و رشد بالای اقتصاد می‌شود و تأثیر منفی آن در بازار کار می‌تواند محدود به کوتاه‌مدت باشد که با تلاش کشورها برای ایجاد محیطی انعطاف‌پذیر برای تطبیق با شرایط جدید و با شکل‌گیری مشاغل جدید، مشکل بیکاری به‌سرعت برطرف خواهد شد و در مقابل برخی اقتصاددانان نسبت به گستردگی ابعاد و آثار اقتصادی انقلاب صنعتی چهارم تردید داشته و با این عقیده که با ظهور انقلاب صنعتی چهارم کشورها وارد عصر پسا صنعتی شده‌اند و همه در هر سطحی از توسعه، باید به‌سرعت خود را با تغییرات پیش رو هماهنگ سازند موافق نیستند. لذا اختلاف نظرهای اقتصاددانان برجسته دنیا در زمینه لزوم تطبیق شرایط کشورها با آنچه انقلاب صنعتی چهارم نام گرفته، تصمیم‌گیری سیاستگذاران برای اجرای کامل توصیه‌های مجمع جهانی اقتصاد را با دشواری و تردید مواجه می‌کند.

پس از تغییر رویکرد مجمع جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۸، بیشترین افت و نوسان رتبه ایران، به‌ترتیب در ارکان ثبات اقتصاد کلان، نهادها، مهارت‌ها و پویایی کسب‌وکار بوده است. رتبه کشور در رکن ثبات اقتصاد کلان بسیار بدتر از رتبه در رویکرد قبلی محاسبه شده که نشان از وجود فضای نااطمینانی و عدم پیش‌بینی‌پذیری سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیت‌های اقتصادی است. نامناسب بودن رتبه ایران در رکن نهادها نیز نشان‌دهنده بستری از نااطمینانی است که انگیزه فعالان اقتصادی برای سرمایه‌گذاری را به‌دلیل عدم شفافیت، بار مقررات اضافی، آمادگی پایین دولت برای پاسخگویی به تغییرات آینده و حمایت اندک از حقوق مالکیت کاهش می‌دهد. در رکن «مهارت‌ها» که در رویکرد جدید جایگزین رکن «آموزش عالی و حرفه‌ای» شده، مؤلفه‌ها بیش از آنکه کمیت آموزش را مورد سنجش قرار دهند، کیفیت مهارت‌های نیروی انسانی را ارزیابی می‌کنند و بنابراین یکی از نقاط ضعف کشور را یعنی کمبود مهارت‌ها با وجود سطح بسیار بالای آموزش، نمایان می‌کنند. در رکن «پویایی کسب‌وکار» افزودن مؤلفه‌هایی که سهولت ورود و خروج کسب‌وکارها به بازار و شکل‌گیری فضای رقابتی را ارزیابی می‌کنند، رتبه نامناسب‌تری را برای ایران نسبت به روش قبلی رقم زده است.

از تحلیل نتایج گزارش رقابت‌پذیری جهانی برای ایران چنین برداشت می‌شود که بر مبنای رویکرد جدید، اقتصاد ایران انعطاف‌پذیری و چابکی لازم برای مواجهه و تطبیق با تغییرات ناشی از انقلاب صنعتی چهارم را ندارد. افت شدید رتبه ایران در سه سال اخیر بیش از هر چیز به‌دلیل تغییر رویکرد مجمع جهانی اقتصاد بوده است و بنابراین می‌توان دریافت که با مبنا قرار دادن چارچوب جدیدی که مجمع جهانی اقتصاد برای سنجش بهره‌وری و رشد اقتصادی بلندمدت کشورها برگزیده، ایران توانایی کمتری برای رقابت‌پذیری با سایر کشورها دارد. برای بهبود توانایی رقابت‌پذیری کشور براساس رویکرد جدید، باید در جهت ایجاد ثبات اقتصاد کلان، تقویت

نهادها به‌ویژه ایجاد شفافیت و تقویت توانایی دولت در پاسخگویی به تغییرات آینده و تطبیق چارچوب حقوقی با تغییرات تکنولوژیکی، افزایش مهارت‌های نیروی کار و کاهش موانع ورود و خروج کسب‌وکارها تلاش کرد. همان‌گونه که اختلاف‌نظرهای جدی در میان اقتصاددانان مطرح دنیا در مورد آثار مثبت و منفی انقلاب صنعتی چهارم در عرصه اقتصاد به‌ویژه رشد اقتصادی و اشتغال وجود دارد، صاحب‌نظران داخلی نیز در این زمینه هم‌عقیده نیستند. قطعاً بسیاری از ابعاد انقلاب صنعتی چهارم در کشور جذابیت و کاربرد خواهد داشت، اما درخصوص پیاده‌سازی توصیه‌های جهان‌شمول سازمان‌های بین‌المللی نیز باید دقت‌نظر داشت و متناسب با شرایط و نیاز کشور از آنها بهره گرفت. لذا صرفاً بهبود رتبه در گزارش رقابت‌پذیری جهانی نباید به‌عنوان هدف در قوانین و برنامه‌های توسعه کشور گنجانده شود، بلکه باید با استفاده از تحلیل‌های چنین گزارش‌هایی و تلفیق آن با سایر گزینه‌ها، استراتژی بهینه رشد اقتصادی کشور را با توجه به اقتضائات و ظرفیت‌های کشور طراحی و تدوین کرد.

مقدمه

گزارش رقابت‌پذیری جهانی که سالیانه توسط مجمع جهانی اقتصاد منتشر می‌شود یکی از مشهورترین گزارش‌های بین‌المللی ارزیابی محیط کسب‌وکار است. جمهوری اسلامی ایران در حال حاضر از نظر رقابت‌پذیری در رتبه ۹۹ در میان ۱۴۰ کشور جهان و در جایگاه هفدهم در میان کشورهای سند چشم‌انداز (طبق آخرین رتبه‌بندی در سال ۲۰۱۹) قرار گرفته و روند تغییر جایگاه آن در گزارش رقابت‌پذیری در سال‌های اخیر رو به تنزل و تضعیف بوده است.

وزارت امور اقتصادی و دارایی در ماده (۴) قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار (مصوب ۱۳۹۰/۱۱/۱۶) موظف به اجرای اقداماتی برای بهبود رتبه ایران در شاخص‌های بین‌المللی کسب‌وکار شده و در بند «الف» ماده (۲۲) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۹۵/۱۲/۱۴) نیز با تأکید بر سه شاخص مهم خارجی، مکلف به ارتقای رتبه ایران به جایگاه سوم در میان کشورهای منطقه سند چشم‌انداز در شاخص رقابت‌پذیری جهانی، تا پایان اجرای برنامه ششم توسعه شده است. تنزل رتبه کشور در سال‌های اخیر در این شاخص نشان می‌دهد تاکنون اقدام مؤثری توسط دولت برای بهبود رتبه صورت نگرفته است.

مجمع جهانی اقتصاد، رقابت‌پذیری را به‌عنوان مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی که سطح بهره‌وری کشور را تعیین می‌کنند تعریف می‌کند. در گزارش سال ۲۰۱۸ با تغییر رویکرد و انتخاب انقلاب صنعتی چهارم به‌عنوان مبنای تعیین‌کننده سطح رقابت‌پذیری کشورها، تغییر اساسی در روش‌شناسی ساخت شاخص ایجاد شده است. لذا در این گزارش پس از مرور روش‌شناسی جدید گزارش رقابت‌پذیری جهانی به تبیین ابعاد، ویژگی‌ها و تأثیرات انقلاب صنعتی چهارم بر اقتصاد کشورها پرداخته شده و با بهره‌گیری از

تحلیل‌های مجمع جهانی اقتصاد برای ارتقای رقابت‌پذیری کشورها و بررسی وضعیت ایران در گزارش‌های سال‌های مختلف، توصیه‌هایی برای بهبود وضعیت رقابت‌پذیری کشور ارائه می‌شود.

۱. معیارسنجی رقابت‌پذیری در انقلاب صنعتی چهارم؛ معرفی شاخص جدید رقابت‌پذیری جهانی در سال ۲۰۱۸

۱-۱. مبنا و مفهوم شاخص رقابت‌پذیری

روش‌شناسی شاخص جدید رقابت‌پذیری (GCI4)^۱ بر مبنای ایده پروفیسور کلاوس شوآب^۲ و سالایی مارتین^۳ طراحی شده است.^۴ تلاش برای ساخت شاخص جدید از سال ۲۰۱۵ آغاز و شاخص جدید در سال ۲۰۱۸ جایگزین شاخص قبلی شده است. به‌روزرسانی شاخص، با توجه به آثار بلندمدت و پایدار بحران مالی سال ۲۰۰۸ و سرعت انقلاب صنعتی چهارم، صورت گرفته و بر این اساس اقتصادهای موفق به طراحی سازوکار مناسب برای کاهش ریسک بحران مالی جدید و مدیریت آثار اقتصادی و اجتماعی نوآوری نیازمندند. به عبارت دیگر اقتصادهای موفق در انقلاب صنعتی چهارم باید دارای ویژگی‌های زیر باشند:

- انعطاف‌پذیری: ساخت موانع و سازوکارهای اقتصادی برای جلوگیری از بحران‌های مالی یا بیکاری گسترده و پاسخ به شوک‌های خارجی.
 - چابکی: پذیرش تغییر به‌جای مقاومت در برابر آن؛ شرکت‌ها، سیاستگذاران عمومی و کارگران باید بتوانند خود را به‌سرعت با مزیت تولید کالا و خدمات به روش‌های جدید تطبیق دهند.
 - ساخت اکوسیستم نوآوری: اکوسیستمی که نوآوری را در همه سطوح و همه ذی‌نفعان مشارکت‌کننده برای ایجاد بهترین شرایط در ادغام ایده‌ها، تأمین مالی و تجاری‌سازی آنها تشویق می‌کند.
 - پذیرش رویکرد توسعه انسان‌محور: سرمایه انسانی برای ایجاد موفقیت ضروری است و سیاستی که اثر معکوس بر پتانسیل عوامل انسانی می‌گذارد موجب کاهش رشد اقتصادی بلندمدت می‌شود.
- ویژگی‌های فوق، مفاهیم کلیدی و بنیادی هستند که ۱۲ رکن شاخص براساس آنها سازمان‌دهی و تفسیر می‌شوند. مفهوم انعطاف‌پذیری، در رکن «سیستم مالی» (رکن ۹) شامل مؤلفه‌هایی برای کاهش ریسک بحران مالی و تعدیل شوک‌های خارجی، رکن «ثبات اقتصاد کلان» (رکن ۴) زمینه‌ای برای جلوگیری از آثار سیکل‌های

1. Global Competitiveness Index 4

2. Klaus Schwab

3. Sala-I-martin

۴. روش‌شناسی جدید که این بخش از گزارش به آن اختصاص یافته در گزارش رقابت‌پذیری جهانی سال ۲۰۱۸، فصل سوم صص ۳۷-۴۷ تشریح شده است.

تجاری توسط بخش عمومی و سرمایه‌گذاری در پروژه‌هایی که بخش خصوصی توان تأمین مالی ندارد و رکن «مهارت‌ها» (رکن ۶)، ظرفیت نیروی کار برای یادگیری و تطبیق با شرایط، منعکس شده است.

مفهوم چابکی، در زیررکن «رقابت بازار داخلی» و «فرهنگ کارآفرینی» که دلالت بر ظرفیت بیشتر برای تخریب خلاق دارد و نیز در زیررکن «عملکرد بخش عمومی» که سطح پایین بوروکراسی برای ساده‌تر شدن شرایط سازمان‌دهی مجدد و سرمایه‌گذاری مجدد کسب‌وکارها را نشان می‌دهد و در زیررکن «انعطاف بازار کار» که دلالت بر چابکی از طریق تخصیص مجدد نیروی کار ماهر میان بخش‌ها و بنگاه‌ها دارد، ارائه شده است.

اکوسیستم نوآوری، همه ارکان را در برمی‌گیرد. اگرچه در ارکان «پویایی کسب‌وکار» (رکن ۱۱) و «ظرفیت نوآوری» (رکن ۱۲) به‌طور مستقیم تأثیر می‌گذارد، اما اینها باید با سطوح بالای سرمایه انسانی (سلامت، تحصیلات و مهارت‌ها)، تخصیص بهینه مهارت‌ها (عملکرد بازار کار) و دسترسی به سرمایه خطرپذیر و مجموعه تولیدات مالی (توسعه سیستم مالی) کامل شوند. همچنین فرض می‌شود یک اکوسیستم قوی نوآوری، زیرساخت بی‌عیب و نقص دارد؛ فناوری اطلاعات و ارتباطات و نهادها اجازه می‌دهند ایده‌ها جریان یابند و توسط حقوق مالکیت حمایت شوند و اندازه بازار بزرگ نیز تولید ایده‌های جدید را تشویق می‌کند.

رویکرد توسعه انسان‌محور، با ارکان سلامت (رکن ۵) و مهارت‌ها (رکن ۶) که در مجموع یک‌ششم امتیاز GCI4 محسوب می‌شود در شاخص گنجانده شده است. همچنین رکن بازار کار (رکن ۸) شامل معیارهایی از استعداد و حقوق نیروی کار و رکن ظرفیت نوآوری (رکن ۱۲) شامل معیارهایی از همکاری، تعامل و خلاقیت نیروی انسانی است.

۲-۱. ارکان شاخص رقابت‌پذیری

شاخص رقابت‌پذیری بر مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی که سطح بهره‌وری کشور را تعیین می‌کنند، متمرکز شده است. بهره‌وری در نهایت رشد اقتصادی بلندمدت را تعیین می‌کند و اگرچه ممکن است بده - بستانی بین موفقیت اقتصادی و اهداف اجتماعی و زیست‌محیطی وجود داشته باشد، اما افزایش بهره‌وری پیش‌شرط لازم توسعه انسانی بیشتر است.

عوامل یا مؤلفه‌ها در ۱۲ رکن و ۴ گروه (محیط توانمندساز، سرمایه انسانی، بازارها و اکوسیستم نوآوری) دسته‌بندی شده‌اند. در مجموع ۹۸ مؤلفه،^۱ (۳۴ مؤلفه از روش‌شناسی قبلی و ۶۴ مؤلفه جدید) در شاخص جدید مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.^۲

۱. تعداد مؤلفه‌ها در گزارش سال ۲۰۱۸، ۹۸ مورد بوده که در گزارش سال ۲۰۱۹ به ۱۰۴ مورد افزایش یافته است.
۲. مؤلفه‌ها در پیوست ۱ قابل مشاهده است.

جدول ۱. دسته‌بندی ارکان رقابت‌پذیری در گزارش سال ۲۰۱۸

محیط توانمندساز	بازارها
رکن ۱: نهادها	رکن ۷: بازار محصول
رکن ۲: زیرساخت	رکن ۸: بازار نیروی کار
رکن ۳: انطباق‌پذیری فناوری اطلاعات و ارتباطات	رکن ۹: نظام مالی
رکن ۴: ثبات اقتصاد کلان	رکن ۱۰: اندازه بازار
سرمایه انسانی	اکوسیستم نوآوری
رکن ۵: سلامت	رکن ۱۱: پویایی کسب‌وکار
رکن ۶: مهارت‌ها	رکن ۱۲: ظرفیت نوآوری

مأخذ: گزارش رقابت‌پذیری جهانی، سال ۲۰۱۸، ص ۳۹.

در ادامه توضیح خواهیم داد که هریک از ارکان، چه چیز را می‌سازند و چرا اهمیت دارند.

رکن ۱. نهادها

رکن نهادها، امنیت، حقوق مالکیت، سرمایه اجتماعی، نظارت و تعادل، شفافیت، عملکرد بخش عمومی و حکمرانی شرکتی را می‌سازد. نهادها، با ایجاد محدودیت‌های حقوقی (قوانین و سازوکارهای اجرایی) و غیررسمی (هنجارها و رفتارها) تعیین‌کننده بستری هستند که افراد فعالیت‌های اقتصادی خود را درون آن سازمان‌دهی می‌کنند. نهادها از طریق ایجاد انگیزه‌ها و مشوق‌ها و کاهش نااطمینانی‌ها، تأثیر زیادی بر بهره‌وری دارند.

رکن ۲. زیرساخت

این رکن کیفیت و گسترش زیرساخت حمل‌ونقل (جاده‌ای، ریلی، آبی و هوایی) را می‌سازد. مناطق جغرافیایی با اتصال بهتر، موفقیت بیشتری داشته‌اند. زیرساخت‌های توسعه‌یافته‌تر هزینه‌های حمل‌ونقل را کاهش می‌دهد و جابجایی کالاها و افراد را داخل کشور و در میان مرزها تسهیل می‌کند. همچنین اطمینان از دسترسی به آب و برق برای فعالیت اقتصادی مدرن ضروری است.

رکن ۳. انطباق‌پذیری فناوری اطلاعات و ارتباطات

این رکن درجه انتشار فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات را می‌سازد. فناوری اطلاعات و ارتباطات هزینه‌های معاملاتی را کاهش می‌دهد، تبادل اطلاعات و ایده را سرعت می‌بخشد و سبب بهبود کارایی و جهش نوآوری می‌شود. فناوری اطلاعات و ارتباطات به سرعت درون اقتصادها در حال رشد است و به اندازه زیرساخت برق و حمل‌ونقل برای اقتصادها ضروری است.

رکن ۴. ثبات اقتصاد کلان

رکن ثبات اقتصاد کلان سطح تورم و پایداری سیاست مالی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. تورم معتدل و قابل پیش بینی و بودجه‌های عمومی پایدار، نااطمینانی را کاهش می‌دهند، بازدهی مورد انتظار سرمایه‌گذاری‌ها را پیش‌بینی پذیر کرده و اطمینان کسب‌وکارها را افزایش می‌دهند و همه این موارد در نهایت بهره‌وری را بالا می‌برند.

رکن ۵. سلامت

رکن سلامت، میانگین سال‌هایی را نشان می‌دهد که انتظار می‌رود نوزاد، زندگی توأم با سلامتی داشته باشد. افراد سالم‌تر، توانایی فیزیکی و روانی بیشتری دارند و بهره‌ورتر و خلاق‌تر هستند. همچنین تمایل بیشتری برای سرمایه‌گذاری در تحصیلات دارند.

رکن ۶. مهارت‌ها

این رکن سطح عمومی مهارت‌های نیروی کار و کمیت و کیفیت تحصیلات را می‌سنجد. در حالی که مفهوم کیفیت آموزشی همواره در حال رشد است، امروزه عوامل کیفی مهم شامل مواردی نظیر توسعه سواد دیجیتال، مهارت‌های بین فردی و توانایی تفکر انتقادی و خلاقانه می‌شود. جمعیت با تحصیلات بالا، بهره‌ورتر است؛ چراکه توانایی بیشتری در انجام وظایف و انتقال سریع‌تر دانش دارد و دانش و کاربردهای جدید خلق می‌کند.

رکن ۷. بازار محصول

این رکن نشان می‌دهد هر کشور تا چه اندازه زمین بازی هموار را برای شرکت‌ها جهت مشارکت در بازارها فراهم می‌کند و با اصطلاحاتی چون اندازه قدرت بازار، باز بودن نسبت به بنگاه‌های خارجی و درجه اختلال بازار سنجیده می‌شود. رقابت بهره‌وری را حمایت می‌کند و بهره‌وری با تشویق شرکت‌ها به نوآوری، به‌روز کردن محصولات، خدمات و سازمان‌هایشان و عرضه بهترین تولیدات ممکن در مناسب‌ترین قیمت به‌دست می‌آید.

رکن ۸. بازار نیروی کار

این رکن شامل دو محور است: الف) «انعطاف‌پذیری» یعنی میزانی که منابع انسانی می‌تواند سازمان‌دهی مجدد شود. ب) «مدیریت استعداد»، میزانی که منابع انسانی قدرت نفوذ پیدا می‌کند. بازارهای نیروی کار با عملکرد مطلوب، بهره‌وری را از طریق تطابق نیروی کار با شغل‌های مناسب و رسیدن افراد مستعد به پتانسیل کامل‌شان افزایش می‌دهند. بازارهای نیروی کار با عملکرد مطلوب، با ترکیب انعطاف‌پذیری و حمایت از حقوق اساسی نیروی کار، به کشورها اجازه می‌دهند تا در برابر شوک‌ها و تخصیص مجدد تولید، انعطاف‌پذیر باشند، به نیروی کار انگیزه می‌دهد و به ریسک‌پذیری تشویق می‌کند.

رکن ۹. سیستم مالی

این رکن، عمق یعنی دسترسی به اعتبار، سهام، بدهی، بیمه و سایر محصولات مالی و ثبات یعنی کاهش ریسک و رفتارهای فرصت طلبانه در سیستم مالی را می‌سنجد. یک سیستم مالی توسعه یافته به سه طریق بهره‌وری را تشویق می‌کند: هدایت پس‌اندازها به سرمایه‌گذاری‌های مولد؛ بهبود تخصیص سرمایه به سرمایه‌گذاری‌های نویدبخش از طریق پایش قرض‌گیرندگان، (کاهش اطلاعات نامتقارن) و فراهم نمودن سیستم پرداخت کارآمد. در عین حال، مقرراتگذاری مناسب نهادهای مالی برای پرهیز از بحران‌های مالی که ممکن است آثار منفی بلندمدت و پایدار بر سرمایه‌گذاری و بهره‌وری بگذارند ضروری است.

رکن ۱۰. اندازه بازار

این رکن اندازه بازارهای داخلی و خارجی در دسترس بنگاه‌های هر کشور را نشان می‌دهد. بازارهای بزرگ‌تر بهره‌وری را از طریق صرفه‌های مقیاس ارتقا می‌دهند؛ هزینه واحد تولید نسبت به مقدار کالای تولید شده کاهش می‌یابد. همچنین نوآوری تشویق می‌شود؛ ایده‌های بدون رقیب استفاده‌کنندگان بالقوه بیشتری دارند که به معنای بازدهی بالقوه بیشتر یک ایده جدید است. علاوه بر این بازارهای بزرگ‌تر آثار خارجی مثبت بزرگ‌تر از طریق انباشت سرمایه انسانی و انتقال دانش ایجاد می‌کنند.

رکن ۱۱. پویایی کسب‌وکار

رکن پویایی کسب‌وکار، ظرفیت بخش خصوصی برای ایجاد و پذیرش فناوری جدید و روش‌های جدید برای سازمان‌دهی کار از طریق فرهنگی که تغییر، ریسک و مدل‌های کسب‌وکار جدید را می‌پذیرد و قواعد مدیریتی که به بنگاه‌ها اجازه می‌دهد به راحتی به بازار وارد و از آن خارج شوند را ارزیابی می‌کند. بخش خصوصی پویا و چابک، بهره‌وری را از طریق ریسک‌پذیری کسب‌وکار، آزمودن ایده‌های جدید و خلق کالاها و خدمات نوآورانه افزایش می‌دهد. در محیطی که ویژگی تخریب مکرر و بازتعریف کسب‌وکارها و بخش‌ها را دارد، سیستم‌های اقتصادی موفق در برابر شوک‌های فناوری انعطاف‌پذیرند و به‌طور مداوم خودشان را از نو می‌سازند.

رکن ۱۲. ظرفیت نوآوری

این رکن، مقدار و کیفیت تحقیق و توسعه رسمی، میزانی که محیط کشور همکاری، تعامل، خلاقیت، تنوع و مواجهه با چشم‌اندازها و زوایای متفاوت را تشویق می‌کند و درنهایت، ظرفیت تبدیل ایده‌ها به کالاها و خدمات جدید را می‌سنجد. کشورهایی که می‌توانند انباشت دانش بیشتری ایجاد کنند و فرصت‌های همکاری بهتری ارائه کنند، احتمالاً ظرفیت بیشتری برای خلق ایده‌ها و مدل‌های کسب‌وکار جدید که به‌طور گسترده‌ای به‌عنوان موتور رشد اقتصادی در نظر گرفته می‌شود، خواهند داشت.

۳-۱. نحوه محاسبه شاخص رقابت پذیری

مقیاس اندازه گیری مؤلفه ها صفر تا ۱۰۰ در نظر گرفته می شود که ۱۰۰ نشان دهنده حالت ایده آل است. امتیاز هر رکن و همچنین امتیاز کل با استفاده از میانگین ساده محاسبه می شود و بدون توجه به سطوح درآمدی کشورها، تأثیر همه عوامل بر رقابت پذیری یکسان فرض می شود.

از ۹۸ مؤلفه که در سال ۲۰۱۸ در محاسبه لحاظ شده ۴۴ مؤلفه از منبع پیمایش نظرسنجی مدیران که هر سال توسط مجمع جهانی اقتصاد انجام می شود استخراج شده و ۵۴ مؤلفه از آمارهای شاخص های خارجی برگرفته شده اند که بخشی از این آمارها نیز کیفی هستند. در مجموع ۶۳ درصد مؤلفه ها کیفی و ۳۷ درصد کمی اند. در سال ۲۰۱۹، تعداد مؤلفه های رکن نهادها از ۲۰ به ۲۶ افزایش یافته و وزن مؤلفه های کیفی شاخص کل به ۶۵ درصد رسیده است.

۲. ویژگی ها و تبعات انقلاب صنعتی چهارم

همان گونه که پیش از این اشاره شد، انقلاب صنعتی چهارم مبنای ساخت شاخص جدید رقابت پذیری جهانی قرار گرفته است. بخش حاضر، به طور خلاصه به معرفی ابعاد و تبعات انقلاب صنعتی چهارم از دیدگاه پروفیسور کلاوس شوآب، بنیانگذار مجمع جهانی اقتصاد و ایده پرداز و مروج اصلی این نگاه پرداخته است. دیدگاه وی موافقان و مخالفانی دارد. برخی اقتصاددانان از جمله هاجون چانگ و دنی رودریک نسبت به گستردگی ابعاد و آثار آنچه شوآب آن را انقلاب صنعتی چهارم می نامد تردید داشته و توصیه های وی را برای کشورهای در حال توسعه مناسب ارزیابی نمی کنند.

از نظر شوآب، ما در آستانه یک نقطه عطف انقلاب در فناوری قرار داریم که شیوه زندگی و کار را به شکل اساسی دگرگون خواهد کرد. این دگرگونی از نظر اندازه، دامنه و پیچیدگی از آنچه تاکنون و پیش از این رخ داده، متفاوت است. بشریت در حال تجربه فرایند دگرگونی جوامع بشری و خیز به سمت انقلاب صنعتی چهارم است. به گمان وی، انقلاب صنعتی چهارم تنها ادامه ساده انقلاب پیش از خود، یعنی انقلاب صنعتی سوم نیست؛ بلکه بسیار بزرگ تر و پیچیده تر از آن است. در چارچوب این انقلاب است که سطوح فیزیکی، دیجیتالی و بیولوژیکی به همگرایی می رسند. چنین امری دارای پیامدهای اثرگذار در عرصه زندگی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بشر است و عرصه های یاد شده نیز در این فرایند دستخوش دگرگونی می شوند. (شوآب، ۱۳۹۷: ۱۰)

انقلاب صنعتی چهارم که در شرایط کنونی برپایه انقلاب سوم پدید می آید ترکیبی از به کارگیری هم زمان فناوری های نو در عرصه فیزیکی، دیجیتالی و زیست شناسی است. اما مهم ترین پیامد انقلاب صنعتی چهارم، به گمان کلاوس شوآب، شاید این باشد که همه عرصه های زندگی از اقتصاد، شغل، مدیریت و حتی چگونگی

سکونت و زیست فرهنگی را به شکلی فراگیر و پیوسته تحت تأثیر قرار می‌دهد. (همان، ۱۳۹۷: ۱۰)

اولین انقلاب صنعتی در بازه تقریبی سال ۱۷۶۰ تا حدود ۱۸۴۰ با ساخت راه‌آهن و اختراع موتور بخار آغاز و منجر به تولید مکانیکی شد. انقلاب صنعتی دوم در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم با بهره‌گیری از اختراع برق و خط مونتاز، تولید انبوه را میسر کرد. سومین انقلاب صنعتی در دهه ۱۹۶۰ آغاز شد و معمولاً به آن انقلاب کامپیوتر یا انقلاب دیجیتال اطلاق می‌شود؛ این انقلاب متعاقب توسعه نیمه‌هادی‌ها، کامپیوترهای مین - فریم (دهه ۱۹۶۰)، کامپیوترهای شخصی (دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰) و اینترنت (دهه ۱۹۹۰) حادث شد. (همان، ۱۳۹۷: ۲۰)

برای تشخیص ابرگرایش‌ها^۱ و ارائه تصویر گسترده از محرک‌های تکنولوژیکی انقلاب صنعتی چهارم، لیست آنها به سه بخش فیزیکی، دیجیتالی و بیولوژیکی تقسیم می‌شود. هر سه بخش عمیقاً مرتبط با یکدیگر بوده و در جریان اکتشاف‌ها و پیشرفت‌های مختلف خودشان با هم در تعامل هستند. (همان، ۱۳۹۷: ۳۱، ۳۵ و ۳۸).

- فیزیکی

ابرگرایش‌های تکنولوژیکی دارای چهار نماد فیزیکی است که به‌دلیل ملموس بودن ماهیت‌شان به آسانی قابل رؤیت هستند: خودروهای خودکار، چاپگرهای سه‌بعدی، روبات‌های پیشرفته و مواد جدید.

- دیجیتال

یکی از پل‌های اصلی در بین کاربری‌های فیزیکی و دیجیتال انقلاب صنعتی چهارم، اینترنت اشیا (IOT) است که بعضاً «اینترنت همه چیز» نامیده می‌شود که در فرم ساده، ارتباط بین اشیا (محصولات، خدمات، محل‌ها و...) و افراد را محقق کرده و فناوری پلتفرم‌های متنوع را به‌وجود می‌آورد.

- بیولوژیکی

نوآوری‌ها در حوزه بیولوژی خصوصاً ژنتیک نفس‌گیر هستند. این اواخر پیشرفت‌های قابل ملاحظه‌ای در زمینه فعال‌سازی و ترتیب‌گذاری ژن^۲ به‌دست آمده است. بیش از ۱۰ سال صرف تکمیل پروژه ژن انسان با هزینه ۲/۷ میلیارد دلار شد؛ ولی امروز می‌توان هر ژنی را در عرض چند ساعت و با هزینه کمتر از ۱۰۰۰ دلار ترتیب‌گذاری کرد. دانشمندان با استفاده از کامپیوترهای قوی، دیگر ملزم به اعمال روش سعی و خطا نیستند و می‌توانند انواع ژن‌های بیماری خاص را تولید نمایند.

پیامدهای انقلاب صنعتی چهارم بسیار گسترده است تا جایی که این انقلاب عرصه‌های آموزش و مهارت‌آموزی، بهداشت و سلامت و حتی احساس نسبت به حریم خصوصی^۱ را نیز دگرگون خواهد کرد. انقلاب صنعتی چهارم، درنهایت، نه تنها آنچه ما انجام می‌دهیم، بلکه آنچه هستیم را تغییر خواهد داد. انقلاب صنعتی چهارم تبعات خیلی مهمی در اقتصاد جهانی دارد. به همین لحاظ مشکل است بتوان جنبه خاصی را از سایرین تفکیک کرد. درحقیقت تقریباً تمام متغیرهای کلان متبادر به ذهن، مانند تولید ناخالص ملی، سرمایه‌گذاری، مصرف، اشتغال، تجارت، تورم و...، تحت تأثیر قرار خواهند گرفت. در ادامه فقط به دو بُعد بسیار حیاتی، رشد (بیشتر با عینک تعیین‌کنندگی بلندمدت بهره‌وری) و اشتغال تمرکز می‌شود. (همان، ۱۳۹۷: ۱۱ و ۴۷)

تبعات اقتصادی معطوف به رشد ناشی از انقلاب صنعتی چهارم موجب تشنگی بین اقتصاددانان است. در یک طرف بدبین‌ها نسبت به فناوری استدلال می‌کنند که تأثیرات اساسی ناشی از انقلاب دیجیتال، قبلاً محقق شده و تبعات آن در بهره‌وری تقریباً خاتمه یافته است. طرف مخالف یعنی خوش‌بین‌ها ادعا دارند که فناوری و نوآوری در یک نقطه امتزاج قرار گرفته و به‌زودی موجب جهش در شکل بهره‌وری و رشد بالای اقتصاد خواهند شد (همان، ۱۳۹۷: ۴۸).

علی‌رغم تأثیر مثبت پتانسیل فناوری در رشد اقتصاد، لازم است به جنبه‌های منفی آن نیز حداقل در کوتاه‌مدت روی بازار کار اشاره شود. ما برای درک موضوع، باید دو اثر رقابت را که مقوله فناوری بر بستر اشتغال اعمال می‌کند، درک کنیم:

نخست؛ تغییرات ناشی از فناوری و اتوماسیون و جایگزین شدن سرمایه با کار، اثر تخریبی داشته و کارگران را وادار می‌کند که یا بیکار شوند و یا مهارت‌های خود را در جای دیگر به کار گیرند.

دوم؛ اثر تخریبی با اثر سرمایه‌گذاری همراه است که به تبع آن، تقاضا برای کالا و خدمات جدید، افزایش یافته و منجر به ایجاد مشاغل، کسب‌وکار و حتی صنایع جدید می‌شود. ما به‌عنوان انسان دارای قابلیت‌های عجیب برای تطبیق و ابتکار هستیم. در اینجا نکته مهم، زمان و دامنه جایگزینی اثر سرمایه‌گذاری با اثر تخریبی و میزان سرعت جایگزینی این دو عامل است (همان، ۱۳۹۷: ۵۴ و ۵۵).

در جریان ظهور فناوری و آثار آن روی بازار کار، تقریباً دو اردوی مخالف وجود دارد: اردوی اول اعتقاد به ختم به خیر دارد و معتقد است که کارگران جابه‌جا شده با فراهم شدن فرصت‌های جدید توسط فناوری، مشاغل تازه پیدا می‌کنند. طرف دیگر نیز اعتقاد دارد که مبارزه سیاسی و اجتماعی ناشی از بیکاری تکنولوژیکی در ابعاد وسیع به‌وجود خواهد آمد. تاریخ نشان داده است که نتیجه این دو باور حد وسط است. سؤال این است که به‌منظور تقویت نتایج مثبت و کمک به آنهایی که در مرحله گذار گرفتار هستند، چه کاری باید انجام شود؟ (همان، ۱۳۹۷: ۵۵)

شکی وجود ندارد که فناوری‌های در حال ظهور که متکی به امکانات دیجیتال هستند، در حال افزودن سرعت و مقیاس در تغییر کسب‌وکارها هستند. منابع مختلف اختلال دارای تبعات متفاوت روی کسب‌وکار هستند. مشاهده می‌شود که فناوری‌های جدید، روش‌های کاملاً نوین برای سرویس‌دهی به نیازمندی‌های موجود و تغییر زنجیره ارزش در طرف عرضه اغلب صنایع فراهم می‌کند. به عنوان مثال فناوری ذخیره جدید در شبکه انرژی، حرکت به سمت تمرکززدایی بیشتر را در منابع تسریع خواهد کرد. استفاده از چاپگرهای سه‌بعدی ساخت و توزیع قطعات یدکی مورد نیاز تعمیر و نگهداری را آسان‌تر و ارزان‌تر خواهد کرد. اطلاعات به موقع، بصیرت ویژه برای مشتریان جهت ارزیابی عملکرد دارایی خود به وجود آورده و سایر روندهای تکنولوژیکی را تسریع خواهد کرد (همان، ۱۳۹۷: ۷۰).

چابکی نیز منبع تغییرات و اختلال است. رقبای نوآور از پلتفرم‌های دیجیتال جهانی، برای تحقیق، توسعه، بازاریابی و فروش و توزیع نهایت استفاده را به عمل آورده و می‌توانند از سایر دست‌اندرکاران تثبیت شده قدیمی با بهبود کیفیت، سرعت، قیمت و یا تحویل جلو افتند. به همین دلیل است که رهبران کسب‌وکار بزرگ‌ترین خطر را رقبایی می‌دانند که هنوز مطرح نیستند (همان، ۱۳۹۷: ۷۱).

تغییر در طرف تقاضای کسب‌وکار نیز تأثیرگذار است. افزایش شفافیت، دخالت مشتری، الگوهای جدید رفتاری مشتری (خصوصاً ساخت براساس دسترسی به شبکه موبایل و داده‌ها) شرکت‌ها را مجبور کرده است که روش‌های طراحی، بازاریابی تحویل و یا خدمات محصول فعلی یا جدید را بازنگری و همسو کنند (همان، ۱۳۹۷: ۷۱).

در کل، تبعات انقلاب صنعتی چهارم روی کسب‌وکار غیرقابل مهار است و تغییرات آن از مشخصه دیجیتالیزه کردن ساده انقلاب صنعتی سوم فراتر رفته و شکل کاملاً پیچیده‌ای از ترکیب نوآوری‌ها طی رویه‌های بدیع پیدا کرده است. به همین لحاظ لازم است که تمام شرکت‌ها، روش‌های کسب‌وکار خود را بازنگری کرده و شکل لازم برای ادامه کار را انتخاب نمایند (همان، ۱۳۹۷: ۷۱).

اما دیدگاه افرادی مانند پروفیسور شوآب که عقیده دارند با ظهور انقلاب صنعتی چهارم کشورها وارد عصر پساصنعتی شده‌اند و باید به سرعت خود را با تغییرات پیش رو هماهنگ سازند مخالفانی دارد؛ اقتصاددانانی چون دنی رودریک و هاجون چانگ که تبعات منفی صنعت‌زدایی را به ویژه برای کشورهای در حال توسعه متذکر می‌شوند.

«اخیراً صنعت‌زدایی به عنوان یک نگرانی نه تنها برای اقتصادهای پیشرفته، بلکه برای کشورهای با درآمد پایین نیز مطرح است. کار اصلی رودریک در موضوع صنعت‌زدایی^۱ در سال ۲۰۱۶، تغییرات رابطه بین صنعتی شدن و درآمد را نه تنها در کشورهای پیشرفته و اقتصادهای پساصنعتی، بلکه در کشورهای در حال توسعه برجسته می‌کند. رودریک نتیجه می‌گیرد که کشورهای در حال توسعه فرصت‌های صنعتی شدن را سریع‌تر و در سطوح درآمدی

1. Rodrik, D., 2016. "Premature Deindustrialization," Journal of Economic Growth, vol. 21(1), pages 1-33.

بسیار پایین‌تری نسبت به صنعتی شدگان اولیه از دست می‌دهند. به عبارت دیگر سهم اشتغال صنعت در بعضی کشورهای در حال توسعه، در سطوح پایین‌تری نسبت به کشورهای اولیه و در نقطه ابتدایی‌تری از توسعه به بیشترین حد خود می‌رسد. تحلیل‌های رودریک ثابت می‌کند اقتصادهای پیشرفته اشتغال قابل توجهی را از دست داده‌اند (به ویژه از نوع کم‌مهارت) اما در سهم تولیدات کارخانه‌ای در قیمت ثابت خوب عمل کرده‌اند. کشورهای آسیایی و صادرکنندگان ساخت کارخانه‌ای تا حد زیادی از مضرات صنعت‌زدایی در امان بوده‌اند، اما کشورهای آمریکای لاتین بیشترین آسیب را دیده‌اند (African Development Bank Group, 2017, p7).

از نظر هاجون چانگ اقتصاددان نهادگرا، «این پنداشت که کشورهای در حال توسعه می‌توانند عموماً بدون اینکه صنعتی شوند جهش کنند و به‌طور مستقیم وارد مرحله پساصنعتی شوند صرفاً یک خیال‌بافی است. فضای محدود این کشورها برای افزایش بهره‌وری، خدمات را به موتور ضعیف رشد مبدل می‌سازد. تجارت‌پذیری کم خدمات به معنای آن است که هرچه اقتصاد بیشتر متکی به خدمات باشد، توانایی کمتری برای صادرات خواهد داشت. عواید صادراتی کمتر به معنای توانایی کمتر برای خرید فناوری‌های پیشرفته از خارج است که به نوبه خود به رشد آهسته‌تر منجر خواهد شد (چانگ، ۲۰۱۱: ۱۵۴).

بخش ساخت و تولید کالا از یک افزایش بهره‌وری سریع‌تر از بخش خدمات برخوردار است. صنایع خدماتی محدودی مانند خدمات دانش‌محور هم وجود دارند که از پتانسیل افزایش بهره‌وری سریع برخوردارند. با این حال اینها فعالیت‌های خدماتی هستند که عمدتاً به بنگاه‌های ساخت و تولید کالا خدمات می‌دهند. بنابراین توسعه این صنایع بدون آنکه نخست بنیه قوی در ساخت و تولید کالا ایجاد کنیم دشوار خواهد بود. حتی کشورهای ثروتمند هم به‌وضوح پساصنعتی نشده‌اند. در همان حال که اکثر مردم در این کشورها دیگر در کارخانجات کار نمی‌کنند، اهمیت بخش ساخت و تولید کالا در نظام تولیدی آنها چندان افت نکرده است (همان: ۱۶۸ و ۱۷۰).

مروری بر مباحث نظری و مشاهده اختلاف‌نظرهای اقتصاددانان برجسته دنیا در زمینه لزوم تطبیق شرایط کشورها با آنچه انقلاب صنعتی چهارم نام گرفته، نشان می‌دهد تصمیم‌گیری سیاست‌گذاران برای اجرای توصیه‌های مجمع جهانی اقتصاد با دشواری و تردید مواجه است.

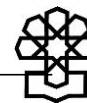
۳. درس‌هایی از تحلیل‌های گزارش رقابت‌پذیری جهانی برای همه اقتصادها

در گزارش سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ که مبتنی بر روش‌شناسی جدید مجمع جهانی اقتصاد تهیه و تدوین شده‌اند، تحلیل‌هایی برای ارتقای رقابت‌پذیری که قابل استفاده برای تمامی کشورهای جهان هستند، ارائه شده که به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

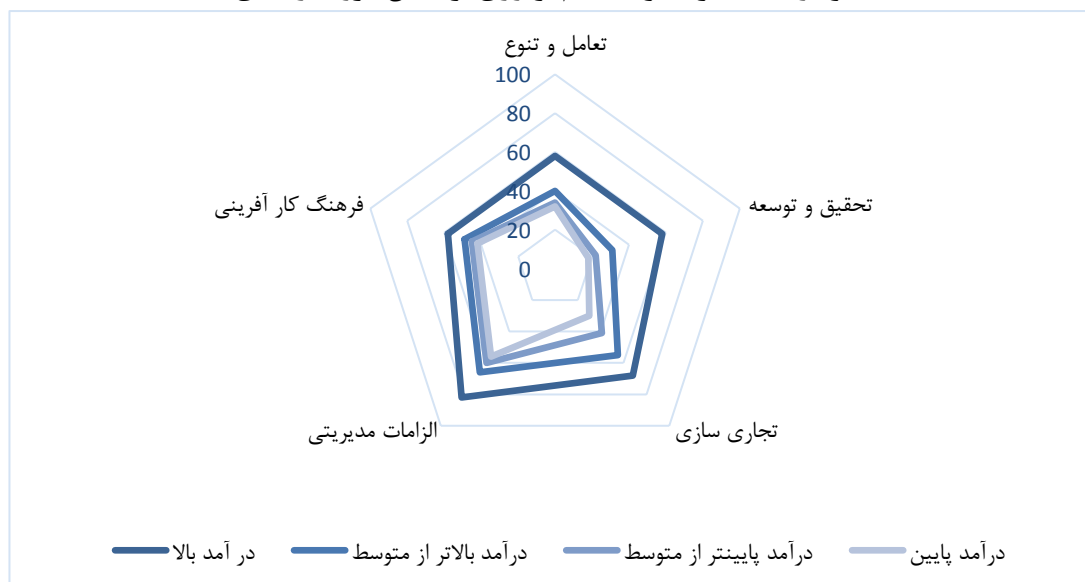
۳-۱. ساخت اکوسیستم نوآوری

رکن ظرفیت نوآوری با امتیاز میانه ۳۶، کمترین عملکرد را در میان ۱۲ رکن رقابت‌پذیری دارد و سه‌چهارم کشورها امتیاز کمتر از ۵۰ دارند. همچنین توزیع امتیازات به‌شدت اریب است، به‌طوری که سه اقتصاد با بهترین عملکرد (آلمان، ایالات متحده آمریکا و سوئیس) از نظر آماری دورافتاده هستند (World Economic Forum 2018, p. 9). چرا مراکز نوآوری قوی، به تعداد بسیار کمی در جهان وجود دارند؟ نوآوری یک فرایند پیچیده است که با تولید ایده آغاز می‌شود؛ برخی ایده‌ها منجر به اختراع می‌شوند و تنها تعداد کمی در نهایت تجاری‌سازی می‌شوند. اگر نوآوری، موفقیت تجاری کسب کند، بهره‌وری را ارتقا می‌دهد. نوآوری در یک اکوسیستم عوامل چندگانه اتفاق می‌افتد. هرکدام از این عوامل حذف شوند می‌توانند مانع شوند تا ایده‌های جدید ایجاد شده و تجاری شوند. دو رکن «ظرفیت نوآوری» و «پویایی کسب‌وکار» در شاخص رقابت‌پذیری جهانی برای ارزیابی اکوسیستم نوآوری طراحی شده‌اند. سایر عوامل GCI هم نقش تعیین‌کننده‌ای در ظرفیت نوآوری کشورها دارند. این عوامل شامل ارکان انطباق‌پذیری ICT، مهارت‌ها (کیفیت تحصیلات)، بازار داخلی (شدت رقابت) و سیستم مالی (دسترسی به تأمین مالی) هستند (Ibid).

به‌طور متوسط کشورهای با درآمد بالا، امتیازات بالاتری در پنج زیررکن تشکیل‌دهنده ارکان «ظرفیت نوآوری» و «پویایی کسب‌وکار» نسبت به کشورهای با درآمد پایین به‌دست می‌آورند و درواقع اکوسیستم نوآوری توسعه‌یافته‌تری دارند. با وجود این در همه ابعاد برای همه کشورها امکان پیشرفت وجود دارد (نمودار ۱).

نمودار ۱. عملکرد اکوسیستم نوآوری براساس گروه درآمدی

Source: World Economic Forum 2018, p10

بیشترین تفاوت در زیررکن تحقیق و توسعه متشکل از مؤلفه‌های مخارج تحقیق و توسعه، اختراعات، نشریات و نهادهای تحقیقاتی مشاهده می‌شود. برای ۹۴ کشور از ۱۴۰ کشور مورد بررسی گزارش، این زیررکن کمترین امتیاز را در میان پنج زیررکن اکوسیستم نوآوری دارد. علی‌رغم سطوح پایین تحقیق و توسعه، این کشورها امکان تقلید و تطبیق با فناوری‌های توسعه‌یافته در دیگر کشورها را دارند. (Ibid, p10) فاصله اقتصادهای پیشرفته و در حال توسعه در زیررکن الزامات مدیریتی کمتر است. کاهش موانع ورود و خروج با مداخله سیاستی به‌سادگی دست‌یافتنی است؛ در دسترس، کم‌هزینه و بدون نیاز به تغییرات فرهنگی. بهترین عملکردها در گروه کشورهای با درآمد بالاتر از متوسط مانند چین و هند نزدیک و یا حتی بالاتر از متوسط گروه کشورهای با درآمد بالاست. برای مثال چین در حال حاضر در زیررکن تحقیق و توسعه بالاتر از متوسط گروه با درآمد بالا قرار دارد و هند نیز خیلی دور نیست و فقط کارآمدی کمتری در کاهش بوروکراسی ورود و خروج کسب‌وکارها دارد.

در گروه کشورهای با درآمد پایین، بهترین عملکردها با فاصله زیادی از دیگر کشورها قرار دارند. به‌طور مثال کنیا در هر پنج زیررکن عملکرد خوبی ندارد. چنین عملکردی از این ایده حمایت می‌کند که نوآوری به شرایط با ثبات مانند نهادهای خوب، رقابت بازار داخلی، سیستم آموزش مناسب نیاز دارد و این عوامل باید در اولویت دولت‌های با درآمد پایین باشند که به دنبال نوآوری برای رشد اشتغال هستند (Ibid, p10). استثنای این شکاف عملکرد میان کشورها با درآمد بالا و با درآمد پایین در زیررکن فرهنگ کارآفرینی

است که اختصاص به کشورهای پیشرفته ندارد. برای مثال در اوگاندا، ۲۸ درصد جمعیت کارآفرین هستند، بالاترین درصد در جهان.

در میان بهترین عملکردها، در اصطلاح محرک‌های نرم‌تر نوآوری (زیررکن فرهنگ کارآفرینی و تعامل و تنوع) تمایز نوآوران برتر را ایجاد می‌کنند. ایالات متحده آمریکا و آلمان متمایز از سایرین مثل ژاپن و کره جنوبی هستند. در کشورهایی مثل کره جنوبی و ژاپن تمایل به ریسک کارآفرینانه به دلیل هزینه فرصت بالاتر و سایر عوامل فرهنگی پایین‌تر از ایالات متحده آمریکاست (Ibid, p11).

۳-۲. لزوم تقویت نهادها

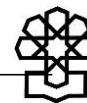
نهادهای قوی، محرک‌های بنیادی بهره‌وری و رشد بلندمدت هستند. تفاوت در کیفیت نهادها می‌تواند زمینه بسیاری از تفاوت‌ها بین کشورها در فناوری، سرمایه انسانی و سرمایه فیزیکی باشد و به دلیل این اهمیت، یکی از ارکان رقابت‌پذیری به نهادها اختصاص یافته است. رکن نهادها، دومین رکن با امتیاز پایین در میان ۱۲ رکن رقابت‌پذیری (پس از رکن نوآوری) است. میانه امتیاز برای این رکن در سال ۲۰۱۸، ۵۳ است و برای ۱۱۷ کشور، عملکرد رکن نهادها از میانگین امتیاز ۱۱ رکن دیگر رقابت‌پذیری پایین‌تر است (Ibid, p12).

در میان ۶ زیررکن نهادها، بهترین عملکرد مربوط به «امنیت» با امتیاز متوسط ۷۲ است و در مقابل ضعیف‌ترین زیررکن، «شفافیت» با امتیاز متوسط ۴۳ است که دوسوم از ۱۴۰ کشور مورد بررسی در آن، امتیاز کمتر از ۵۰ دارند. اگر اقتصادهای پیشرفته از محاسبه خارج شوند، میانگین شفافیت به ۳۶ می‌رسد. بدترین وضعیت را مناطق اوراسیا و آمریکای لاتین در زیررکن شفافیت دارند (Ibid, p14).

دومین زیررکن ضعیف «عملکرد بخش عمومی» است که بار مقررات اضافی و سطح آمادگی برای آینده که برای انقلاب صنعتی چهارم به شدت مهم است را نشان می‌دهد. بنابراین توانایی دولت‌ها برای پاسخگویی به تغییرات آینده، چشم‌انداز بلندمدت و تطبیق چارچوب حقوقی با تغییرات تکنولوژیکی بسیار پایین است. امتیاز میانگین ۴۵ است در حالی که دولت‌هایی که بیشترین آمادگی را برای آینده دارند، لزوماً رقابت‌پذیرترین اقتصادها نیستند (Ibid).

۳-۳. باز بودن اقتصاد

تحلیل گزارش رقابت‌پذیری جهانی این است که سرعت و عمق شتابان آزادسازی تجاری، باز بودن و همگرایی در دهه‌های اخیر در بین کشورها بازی برد - برد بوده و در برخی اوقات نیز بازی برد - باخت، اما در کل، جهانی‌سازی به کاهش فقر جهانی و نابرابری میان کشورها کمک کرده است. تجارت آزاد ممکن است تا حدی

نابرابری را از طریق کاهش درآمد گروه‌های کوچک و متمرکز اجتماعی افزایش دهد. بنابراین رقابت‌پذیری جهانی پیشنهاد می‌کند با استفاده از سیاست‌های بازتوزیع، شبکه‌های امنیت اجتماعی، سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی و مالیات‌ستانی پیشرفته به کاهش نابرابری کمک شود و سیاست‌ها بر بهبود شرایط برای جهانی‌سازی متمرکز باشد. چراکه اقتصادهای بازتر نوآورتر هستند و گرایش به بازارهای رقابتی‌تر دارند. (Ibid, p19)

۴-۳. تقدم سیاست‌های مالی بر سیاست‌های پولی

از زمان آغاز رکود بزرگ سال ۲۰۰۸، سیاست‌گذاران در اقتصاد جهانی، سیاست‌های پولی غیرمتعارف و انبساطی را دنبال کرده‌اند. اما علی‌رغم تزریق گسترده نقدینگی، رشد بهره‌وری در دهه گذشته راکد باقی مانده است (چهار بانک مرکزی بزرگ جهان، ۱۰ میلیارد دلار در سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۷ به اقتصادشان تزریق کرده‌اند). اگرچه سیاست پولی انبساطی آثار منفی بحران مالی جهان را کاهش داده، اما رشد بهره‌وری را نیز با تخصیص نادرست سرمایه کاهش داده است. با نرخ بهره بسیار پایین و حتی منفی، بانک‌ها تمایل کمتری برای قرض دادن به کسب‌وکارها دارند و در عوض بنگاه‌هایی که در تنگنای اعتباری نیستند و ریسک کمتری دارند را به آنهایی که بهره‌وری بالقوه بیشتری دارند ترجیح می‌دهند. اصطکاک‌های مالی که پذیرش فناوری را مختل می‌کنند تأثیر منفی بر بهره‌وری دارند.

اتکای بیش از اندازه به سیاست پولی به معنای کم‌فایده بودن سیاست مالی، در کاهش سرمایه‌گذاری عمومی کشورها منعکس شده است. علی‌رغم هزینه‌های بسیار پایین استقراض، بخش عمومی، سرمایه‌گذاری را افزایش نداده که در بسیاری از اقتصادهای پیشرفته این مسئله ناشی از نگرانی از عدم ثبات بدهی عمومی است. بنابراین سیاست مالی که اولویت آن سرمایه‌گذاری در زیرساخت، سرمایه انسانی و تحقیق و توسعه باشد می‌تواند به بازگشت اقتصاد به مسیر رشد کمک کند (World Economic Forum 2019, pp 4-5).

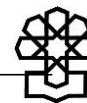
۴. گزارش رقابت‌پذیری جهانی در سال ۲۰۲۰؛ نسخه ویژه بحران کووید - ۱۹

در نسخه ویژه گزارش رقابت‌پذیری جهانی در سال ۲۰۲۰، با توقف رتبه‌بندی کشورها از ارائه گزارش به سبک سال‌های گذشته صرف‌نظر شده است و تحلیل‌ها به چگونگی گذار از بحران کووید - ۱۹ اختصاص یافته است. در حالی که مجموعه گزارش‌های رقابت‌پذیری جهانی از ابتدای انتشار تاکنون به تشویق سیاست‌گذاران به توجه به عوامل رشد بلندمدت به جای کوتاه‌مدت پرداخته، گزارش سال ۲۰۲۰ به برنامه احیای اقتصادها در کوتاه‌مدت (۱ تا ۲ سال) و تعیین اولویت‌هایی برای تحول اقتصادی در بازه زمانی بین ۳ تا ۵ سال می‌پردازد. توصیه‌ها در چهار حوزه احیا و تحول محیط توانمندساز، احیا و تحول سرمایه انسانی، احیا و تحول

- بازارها و احیا و تحول اکوسیستم نوآوری ارائه شده است. در نهایت ۱۱ اولویت برای تحول اقتصادی کشورها با سنجش ۳۷ اقتصاد مطرح دنیا توصیه شده است (World Economic Forum 2020, p5).
- مجمع جهانی اقتصاد ۱۱ اولویت زیر را برای تحول اقتصادی کشورها براساس تحلیل‌های گزارش سال ۲۰۲۰ خود معرفی می‌کند (Ibid, pp47-50):
۱. حصول اطمینان از وجود اصول حکمرانی قوی و چشم‌انداز بلندمدت در نهادهای عمومی و جلب اعتماد شهروندان با ارائه خدمات.
 ۲. ارتقای زیرساخت‌ها در راستای تسریع انتقال انرژی و گسترش دسترسی به برق و فناوری اطلاعات و ارتباطات.
 ۳. گذار به نظام مالیاتی تصاعدی، تجدیدنظر در مالیات بر شرکت‌ها، مالیات بر ثروت و نیروی کار در سطح ملی و در چارچوب همکاری‌های بین‌المللی.
 ۴. روزآمدسازی برنامه‌های درسی و توسعه سرمایه‌گذاری در مهارت‌های مورد نیاز مشاغل و «بازارهای فردا»^۱.
 ۵. بازنگری در قوانین کار و حمایت اجتماعی متناسب با اقتضات جدید اقتصاد و نیازهای جدید نیروی کار.
 ۶. توسعه زیرساخت‌ها و افزایش دسترسی و نوآوری در زمینه بهداشت و درمان و مراقبت از سالمندان و کودکان در راستای منافع جامعه و اقتصاد.
 ۷. افزایش مشوق‌ها با هدف هدایت منابع مالی به سمت سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت، تقویت ثبات و گسترش دامنه شمول خدمات مالی.
 ۸. بازنگری در چارچوب‌های رقابت و ضدانحصار متناسب با مقتضیات انقلاب صنعتی چهارم، حصول اطمینان از دسترسی به بازار، هم در سطح محلی و هم در سطح بین‌المللی.
 ۹. تسهیل ایجاد «بازارهای فردا»، به‌ویژه در حوزه‌های نیازمند همکاری دولت و بخش خصوصی.
 ۱۰. تشویق و گسترش سرمایه‌گذاری در پژوهش، نوآوری و اختراع که می‌تواند به خلق «بازارهای فردا» بینجامد.
 ۱۱. تشویق بنگاه‌ها به پذیرش تنوع، برابری و شمولیت برای ارتقای بهره‌وری.

۵. ایران از نگاه رقابت‌پذیری جهانی

مجمع جهانی اقتصاد در سال‌های مختلف در حدود ۱۴۰ کشور را از نظر رقابت‌پذیری مورد سنجش قرار می‌دهد. جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۷ از نظر رقابت‌پذیری جهانی در جایگاهی در حدود متوسط جهانی قرار داشته است (نمودار ۲). اما در سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ در یک‌سوم انتهای

رتبه‌بندی قرار گرفته، به‌نحوی که با ۳۰ رتبه تنزل از رتبه ۶۹ در سال ۲۰۱۷ به رتبه ۹۹ در سال ۲۰۱۹ رسیده است. سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا سقوط رتبه ایران در سال‌های اخیر به‌دلیل تغییر رویکرد و مبنای سنجش گزارش بوده یا وضعیت اقتصاد ایران در این سال‌ها بدتر از گذشته شده است.

نمودار ۲. رتبه ایران در گزارش رقابت‌پذیری جهانی، سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۱۱

مأخذ: گزارش‌های رقابت‌پذیری جهانی، سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۱۱، ایران.

محاسبه مجمع جهانی اقتصاد برای رتبه ایران با دو رویکرد متفاوت در سال ۲۰۱۷، اختلاف ۱۹ رتبه را نشان می‌دهد. لذا تغییر روش‌شناسی بیش از تغییر امتیاز مؤلفه‌های تعیین‌کننده رقابت‌پذیری در ایران، در بدتر شدن رتبه کشور تأثیر داشته است و همچنین می‌توان دریافت که با مبنا قرار دادن چارچوب جدیدی که مجمع جهانی اقتصاد برای سنجش بهره‌وری و رشد اقتصادی بلندمدت کشورها برگزیده، ایران توانایی کمتری برای رقابت‌پذیری با سایر کشورها دارد.

جدول ۲ رتبه کشور را در ۱۲ رکن رقابت‌پذیری در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ نشان می‌دهد. بررسی نقاط ضعف ایران در توانایی رقابت‌پذیری با سایر کشورها از دو منظر قابل تحلیل است: اول آنکه تغییرات رتبه ارکان رقابت‌پذیری برای ایران نشان می‌دهد، در ارکان بازار نیروی کار، بازار کالا و بازارهای مالی به‌صورت پایداری در طول سال‌های گذشته وضعیت نامطلوبی وجود داشته است. درواقع قوانین و مقررات بازار کار در ایران تسهیل‌کننده فضای تولید نیست، مداخلات قیمتی دولت در بازار کالا به اشکال مختلف تعرفه‌ها و یارانه‌ها مانع شکل‌گیری محیط رقابتی است و برای رفع انحصارات و انواع رانت تلاش مؤثری نمی‌شود.

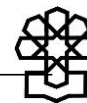
همچنین مشکلات نظام بانکی، مانع هدایت و استفاده بهینه نقدینگی در مسیر سرمایه‌گذاری‌های مولد است. این در حالی است که عموماً نقطه ضعف کشورهای در حال توسعه، بیش از هر چیز در رکن ظرفیت نوآوری است که ایران در این رکن تقریباً در متوسط جهانی قرار دارد.

جدول ۲. رتبه ارکان دوازده‌گانه رقابت‌پذیری جهانی در سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۱۱

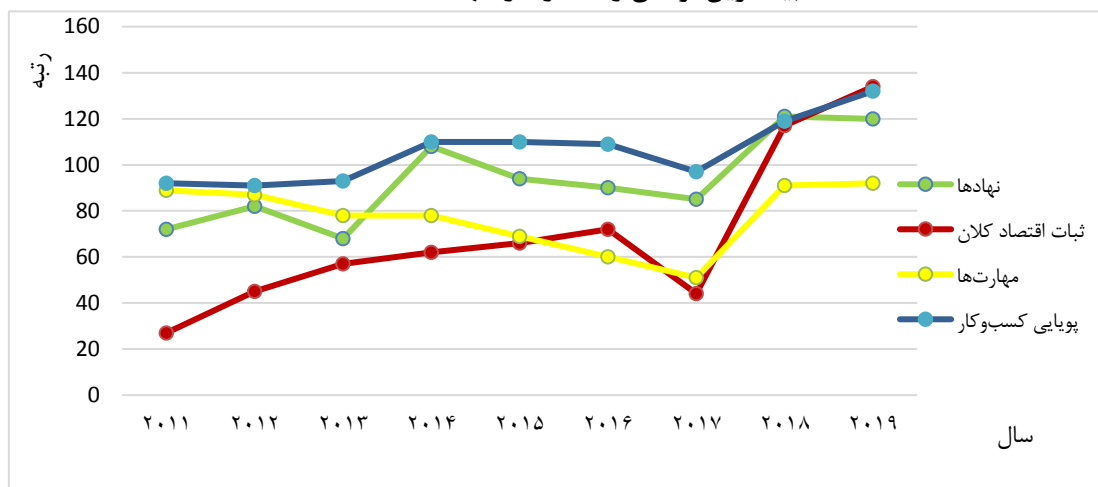
رویکرد جدید			رویکرد پیشین							
۲۰۱۹	۲۰۱۸	رتبه / سال	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	رتبه / سال
۹۹	۸۹	رتبه کل	۶۹	۷۶	۷۴	۸۳	۶۶	۶۲	۶۹	رتبه کل
۱۴۱	۱۴۰	تعداد کشورهای مورد بررسی	۱۳۷	۱۳۸	۱۴۰	۱۴۴	۱۴۸	۱۴۴	۱۳۹	تعداد کشورهای مورد بررسی
۱۲۰	۱۲۱	نهادها	۸۵	۹۰	۹۴	۱۰۸	۶۸	۸۲	۷۲	نهادها
۸۰	۷۶	زیرساخت	۵۷	۵۹	۶۳	۶۹	۶۹	۷۴	۶۷	زیرساخت‌ها
۸۴	۸۰	انطباق‌پذیری ICT	۹۱	۹۷	۹۹	۱۰۷	۱۱۱	۹۶	۱۰۴	آمادگی تکنولوژیک
۱۳۴	۱۱۷	ثبات اقتصاد کلان	۴۴	۷۲	۶۶	۶۲	۵۷	۴۵	۲۷	ثبات اقتصاد کلان
۷۲	۸۴	سلامت	۵۰	۴۹	۴۷	۵۲	۴۶	۵۴	۵۰	بهداشت و آموزش ابتدایی
۹۲	۹۱	مهارت‌ها	۵۱	۶۰	۶۹	۷۸	۷۸	۸۷	۸۹	آموزش عالی و حرفه‌ای
۱۳۳	۱۳۴	بازار کالا	۱۰۰	۱۱۱	۱۰۹	۱۲۰	۹۸	۹۸	۱۰۳	کارایی بازار کالا
۱۴۰	۱۳۶	بازار نیروی کار	۱۳۰	۱۳۴	۱۳۸	۱۴۲	۱۴۱	۱۳۵	۱۳۹	کارایی بازار نیروی کار
۱۲۳	۹۸	بازارهای مالی	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۲۸	۱۲۳	۱۲۰	۱۲۳	پیشرفته بودن بازارهای مالی
۲۱	۱۹	اندازه بازار	۱۹	۱۹	۱۹	۲۱	۱۸	۲۰	۲۱	اندازه بازار
۱۳۲	۱۱۹	پویایی کسب‌وکار	۹۷	۱۰۹	۱۱۰	۱۱۰	۹۳	۹۱	۹۲	پیشرفته بودن بنگاه‌های تجاری
۷۱	۶۵	ظرفیت نوآوری	۶۶	۸۹	۹۰	۸۶	۶۵	۶۶	۷۰	نوآوری

مأخذ: گزارش‌های سال‌های مختلف رقابت‌پذیری جهانی، ایران.

اما از منظری دیگر نیز می‌توان وضعیت اقتصاد ایران را بررسی کرد؛ پس از تغییر رویکرد مجمع جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۸ (و تطبیق وضعیت کشورها با رویکرد جدید در سال ۲۰۱۷) مؤلفه‌ها و ارکان دیگری نیز نقاط ضعف جدیدی را نمایان می‌کنند. نمودار ۳، چهار رکنی که بیشترین نوسان در آنها پس از تغییر روش‌شناسی ایجاد شده را نشان می‌دهد. با محاسبه شاخص پراکندگی متغیر رتبه در ۱۲ رکن رقابت‌پذیری مشاهده می‌شود بیشترین افت و نوسان رتبه پس از تغییر رویکرد، به‌ترتیب در ارکان ثبات اقتصاد کلان، نهادها، مهارت‌ها و پویایی کسب‌وکار بوده است.

نمودار ۳. ارکان رقابت پذیری که رتبه ایران پس از تغییر رویکرد مجمع جهانی اقتصاد، بیشترین نوسان و افت را در آنها داشته است

مأخذ: محاسبات تحقیق.

مؤلفه‌های رکن «ثبات اقتصاد کلان» از پنج مؤلفه (توازن بودجه دولت، نرخ پس‌انداز ملی، تورم، بدهی دولت و رتبه‌بندی اعتباری دولت) در رویکرد قبلی به دو مؤلفه (تورم و شاخص بدهی دولت) در رویکرد جدید کاهش یافته است. اگرچه ایران در مؤلفه تورم طبق روش‌شناسی قبلی هم رتبه نامناسبی داشته، اما با حذف مؤلفه‌هایی با رتبه خوب برای ایران مانند نرخ پس‌انداز ملی، وزن مؤلفه‌های نامناسبی چون تورم به‌شدت زیاد شده و رتبه ایران در رکن ثبات اقتصاد کلان بسیار بدتر از رتبه در رویکرد قبلی محاسبه شده است. به هر حال رتبه نامناسب کشور در این رکن نشان از وجود فضای نااطمینانی و عدم پیش‌بینی‌پذیری سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیت‌های اقتصادی است.

رکن «نهاده‌ها» بستری امن را که برای فعالان اقتصادی انگیزه سرمایه‌گذاری و تولید ایجاد می‌کند، نشان می‌دهد. در این رکن افزودن مؤلفه‌های جدیدی مانند شفافیت بودجه و آزادی مطبوعات که ایران وضعیت بسیار نامناسبی در آنها دارد، همچنین بدتر شدن رتبه کشور در حوزه‌های فساد، حکمرانی شرکتی و عملکرد بخش عمومی که در رویکرد قبلی نیز مورد سنجش قرار می‌گرفتند، موجب افت شدید رتبه کشور در رکن نهاده‌ها شده است. مقایسه‌های بین‌المللی نیز نشان می‌دهد ضعیف‌ترین عوامل در رکن نهاده‌ها در نسبت با متوسط جهانی، شفافیت و عملکرد بخش عمومی است که بار مقررات اضافی و سطح آمادگی برای آینده (که برای انقلاب صنعتی چهارم بسیار مهم است) را نشان می‌دهد.

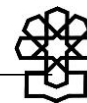
در رکن «مهارت‌ها» که در رویکرد جدید جایگزین رکن «آموزش عالی و حرفه‌ای» شده، مؤلفه‌ها بیش از آنکه کمیت آموزش را مورد سنجش قرار دهند، کیفیت مهارت‌های نیروی انسانی را ارزیابی می‌کنند و بنابراین یکی از نقاط ضعف کشور، یعنی کمبود مهارت‌ها را با وجود سطح بسیار بالای آموزش نمایان می‌کنند.

در رکن «پویایی کسب‌وکار» که جایگزین «پیشرفته بودن بنگاه‌های تجاری» در رویکرد قبلی شده، افزودن مؤلفه‌هایی که سهولت ورود و خروج کسب‌وکارها به بازار و شکل‌گیری فضای رقابتی را ارزیابی می‌کنند، رتبه نامناسب‌تری را برای ایران نسبت به روش قبلی رقم زده است. این مؤلفه‌ها که در زیررکن الزامات مدیریتی می‌گنجد ساده‌ترین بُعد ساخت اکوسیستم نوآوری هستند که نسبت به سایر ابعاد (تحقیق و توسعه، فرهنگ کارآفرینی، تعامل و تنوع و تجاری‌سازی) کم‌هزینه، در دسترس و بدون نیاز به تغییرات فرهنگی هستند. بنابراین افت شدید رتبه ایران در سال‌های اخیر، علاوه بر کاهش امتیاز در مؤلفه‌هایی که در هر دو روش‌شناسی مشترک بوده‌اند عمدتاً ناشی از ضعف ایران در مؤلفه‌های جدیدی است که در روش‌شناسی جدید به‌عنوان معیار ارزیابی اضافه شده‌اند و می‌توان دریافت طبق رویکرد جدید گزارش رقابت‌پذیری جهانی، اقتصاد ایران انعطاف‌پذیری و چابکی لازم را برای تطبیق با تغییرات ناشی از انقلاب صنعتی چهارم ندارد. برای بهبود توانایی رقابت‌پذیری کشور براساس رویکرد جدید، باید در جهت ایجاد ثبات اقتصاد کلان، تقویت نهادهای به‌ویژه ایجاد شفافیت و تقویت توانایی دولت در پاسخگویی به تغییرات آینده و تطبیق چارچوب حقوقی با تغییرات تکنولوژیکی، افزایش مهارت‌های نیروی کار و کاهش موانع ورود و خروج کسب‌وکارها تلاش کرد.

جمع‌بندی و پیشنهاد

گزارش رقابت‌پذیری جهانی یکی از مشهورترین گزارش‌های بین‌المللی است که سالیانه توسط مجمع جهانی اقتصاد منتشر می‌شود و ۱۴۰ کشور جهان را براساس توانایی رقابت‌پذیری در عرصه بین‌المللی مقایسه و ارزیابی می‌کند. روند تغییر رتبه کشور در گزارش رقابت‌پذیری جهانی نشان می‌دهد وضعیت کشور در این گزارش در سال‌های اخیر نسبت به گذشته بدتر شده به‌نحوی که از رتبه ۶۲ در سال ۲۰۱۱ به ۹۹ در سال ۲۰۱۹ تنزل یافته و در جایگاه هفدهم منطقه سند چشم‌انداز قرار گرفته است. در گزارش سال ۲۰۲۰ رقابت‌پذیری جهانی با توجه به بحران کرونا در جهان از رتبه‌بندی کشورها صرف‌نظر شده و تنها به ارائه توصیه‌های کلی برای بهبود وضعیت کشورها در شرایط بحران بسنده شده است.

وزارت امور اقتصادی و دارایی در ماده (۴) قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار (مصوب ۱۳۹۰) موظف به اجرای اقداماتی برای بهبود رتبه ایران در شاخص‌های بین‌المللی کسب‌وکار شده و در ماده (۲۲) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۹۵) نیز با تأکید بر سه شاخص مهم خارجی، مکلف به ارتقای رتبه ایران به جایگاه سوم در میان کشورهای منطقه سند چشم‌انداز در شاخص رقابت‌پذیری جهانی، تا پایان اجرای برنامه ششم توسعه شده است. وضعیت ایران در شاخص مذکور طی سال‌های گذشته

گویای این مطلب است که تاکنون هیچ اقدام مؤثری توسط دولت در این زمینه صورت نگرفته است. علاوه بر عملکرد ضعیف دولت، تغییر روش‌شناسی گزارش رقابت‌پذیری جهانی در سال ۲۰۱۸ نیز روند تنزل رتبه کشور را در این گزارش بین‌المللی تشدید کرده است.

در گزارش حاضر، به‌منظور تحلیل وضعیت ایران در شاخص رقابت‌پذیری جهانی و ارائه پیشنهاد برای بهبود آن، گزارش‌های سالیانه رقابت‌پذیری جهانی بررسی شده است. مجمع جهانی اقتصاد با تغییر رویکرد اساسی در سال ۲۰۱۸، مبنای ساخت شاخص را انقلاب صنعتی چهارم قرار داده است. طبق دیدگاه پروفیسور کلاوس شوآب، بنیانگذار مجمع جهانی اقتصاد و ایده‌پرداز و مروج اصلی این نگاه، کشورهای جهان در آستانه یک نقطه عطف انقلاب در فناوری قرار دارند که شیوه زندگی و کار را به شکل اساسی دگرگون خواهد کرد و دارای پیامدهای اثرگذار در عرصه زندگی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بشر است.

انقلاب صنعتی چهارم دارای آثار و تبعات اقتصادی به‌ویژه از نظر رشد اقتصادی و اشتغال است که بین اقتصاددانان در این موارد اختلاف‌نظر و تشتت وجود دارد. از نظر برخی مانند پروفیسور شوآب، فناوری‌های جدید موجب جهش و رشد بالای اقتصاد می‌شود و تأثیر منفی آن در بازار کار می‌تواند محدود به کوتاه‌مدت باشد که با تلاش کشورها برای ایجاد محیطی انعطاف‌پذیر برای تطبیق با شرایط جدید و با شکل‌گیری مشاغل جدید، مشکل بیکاری به‌سرعت برطرف خواهد شد.

اما در مقابل برخی اقتصاددانان از جمله هاجون چانگ^۱ و دنی رودریک^۲ نسبت به گستردگی ابعاد و آثار اقتصادی آنچه شوآب آن را انقلاب صنعتی چهارم می‌نامد تردید داشته و با این عقیده که با ظهور انقلاب صنعتی چهارم، کشورها وارد عصر پسا صنعتی شده‌اند و همه در هر سطحی از توسعه، باید به‌سرعت خود را با تغییرات پیش رو هماهنگ سازند موافق نیستند.

از نظر آنان این تصور که کشورهای در حال توسعه می‌توانند عموماً بدون اینکه صنعتی شوند جهش کنند و به‌طور مستقیم وارد مرحله پسا صنعتی شوند صرفاً یک خیال‌بافی است. فضای محدود این کشورها برای افزایش بهره‌وری، خدمات را به موتور ضعیف رشد تبدیل می‌کند. بخش ساخت و تولید کالا از یک افزایش بهره‌وری سریع‌تر از بخش خدمات برخوردار است. با وجودی که صنایع خدماتی معدودی مانند خدمات دانش‌محور هم وجود دارند که از پتانسیل افزایش بهره‌وری سریع برخوردارند، اما اینها فعالیت‌های خدماتی هستند که عمدتاً به بنگاه‌های ساخت و تولید کالا خدمات می‌دهند. بنابراین توسعه این صنایع بدون آنکه نخست بنیه قوی در ساخت و تولید کالا ایجاد شود، دشوار خواهد بود. از نظر آنان حتی کشورهای ثروتمند هم به‌وضوح پسا صنعتی نشده‌اند. تأثیر انقلاب دیجیتال، متناسب با بسترهای اجتماعی و توسعه‌ای

1. Ha – Joon Chang

2. Dani Rodrik

کشورهای مختلف متفاوت است. کشورها در آینده همچنان ساختارهای اشتغال و تولید نامتقارن خود را حفظ خواهند کرد و کاربردهای متفاوتی از فناوری‌های دیجیتال خواهند داشت.

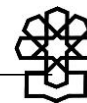
بنابراین ملاحظه می‌شود اختلاف‌نظرهای اقتصاددانان برجسته دنیا در زمینه لزوم تطبیق شرایط کشورها با آنچه انقلاب صنعتی چهارم نام گرفته است، تصمیم‌گیری سیاستگذاران برای اجرای کامل توصیه‌های مجمع جهانی اقتصاد را با دشواری و تردید مواجه می‌کند.

اگرچه مجمع جهانی اقتصاد همواره «رقابت‌پذیری» را به‌عنوان مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی که سطح بهره‌وری کشور را تعیین می‌کنند، تعریف کرده است، اما با تغییر رویکرد و جهت‌دهی به تعریف رقابت‌پذیری به سمت ایجاد مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی که سطح بهره‌وری کشورها را در دوره «انقلاب صنعتی چهارم» تعیین می‌کنند درحقیقت مسیر جدیدی را برای رسیدن به رشد اقتصادی در بلندمدت برای کشورهای جهان ترسیم کرده است.

گزارش‌های رقابت‌پذیری جهانی پس از اتخاذ رویکرد جدید نیز همچنان مانند گذشته کشورها را به پیاده‌سازی برنامه‌ها و سیاست‌هایی چون ساخت اکوسیستم نوآوری، تقویت نهادها، تشویق به بازتر کردن اقتصاد و... تشویق می‌کنند، اما جزئیات و چگونگی اجرای این برنامه‌ها بر مبنای رویکرد جدید متفاوت است. لذا جهت‌دهی برنامه‌های رشد و توسعه کشورها با تکیه بر توصیه‌های مجمع جهانی اقتصاد، منوط به پذیرش لزوم تغییرات، متناسب با انقلاب صنعتی چهارم خواهد بود.

مرور وضعیت ایران در گزارش رقابت‌پذیری جهانی در سال‌های اخیر نقاط قوت و ضعف کشور را از نگاه این گزارش بین‌المللی نشان می‌دهد. بررسی نقاط ضعف ایران در توانایی رقابت‌پذیری با سایر کشورها از دو منظر قابل تحلیل است: اول آنکه در ارکان بازار نیروی کار، بازار کالا و بازارهای مالی به‌صورت پایداری در طول سال‌های گذشته وضعیت نامطلوبی وجود داشته است. درواقع قوانین و مقررات بازار کار در ایران تسهیل‌کننده فضای تولید نیست، مداخلات قیمتی دولت در بازار کالا به اشکال مختلف تعرفه‌ها و یارانه‌ها مانع شکل‌گیری محیط رقابتی است. همچنین مشکلات نظام بانکی، مانع هدایت و استفاده بهینه نقدینگی در مسیر سرمایه‌گذاری‌های مولد است. برای رفع این چالش‌های ساختاری، باید برای اصلاح قوانین و مقررات بازار کار، رفع انحصارات و ایجاد فضای رقابتی و اصلاح نظام بانکی در بلندمدت، برنامه‌ریزی و اقدام شود.

اما از منظری دیگر می‌توان گفت، پس از تغییر رویکرد مجمع جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۸ (و تطبیق وضعیت کشورها با رویکرد جدید در سال ۲۰۱۷) مؤلفه‌ها و ارکان دیگری نیز نقاط ضعف جدیدی را از اقتصاد ایران نمایان می‌کنند. بیشترین افت و نوسان رتبه پس از تغییر رویکرد، به‌ترتیب در ارکان ثبات اقتصاد کلان، نهادها، مهارت‌ها و پویایی کسب‌وکار بوده است.

رتبه ایران در رکن ثبات اقتصاد کلان بسیار بدتر از رتبه در رویکرد قبلی محاسبه شده که نشان از وجود فضای نااطمینانی و عدم پیش‌بینی‌پذیری سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیت‌های اقتصادی است. نامناسب بودن رتبه ایران در رکن نهادها نیز نشان‌دهنده بستری از نااطمینانی است که انگیزه فعالان اقتصادی برای سرمایه‌گذاری را به دلیل وجود فساد، سطح پایین بوروکراسی برای سازمان‌دهی مجدد کسب‌وکارها و حمایت اندک از حقوق مالکیت کاهش می‌دهد. در رکن «مهارت‌ها» که در رویکرد جدید جایگزین رکن «آموزش عالی و حرفه‌ای» شده، مؤلفه‌ها بیش از آنکه کمیت آموزش را مورد سنجش قرار دهند، کیفیت مهارت‌های نیروی انسانی را ارزیابی می‌کنند و بنابراین یکی از نقاط ضعف کشور یعنی کمبود مهارت‌ها را با وجود سطح بسیار بالای آموزش نمایان می‌کنند. در رکن «پویایی کسب‌وکار» افزودن مؤلفه‌هایی که سهولت ورود و خروج کسب‌وکارها به بازار و شکل‌گیری فضای رقابتی را ارزیابی می‌کنند باعث شده که رتبه نامناسب‌تری برای ایران نسبت به روش قبلی رقم خورد.

نکته بسیار مهمی که از تحلیل نتایج گزارش رقابت‌پذیری جهانی برای ایران حاصل می‌شود این است که بر مبنای رویکرد جدید، اقتصاد ایران انعطاف‌پذیری و چابکی لازم را برای مواجهه و تطبیق با تغییرات ناشی از انقلاب صنعتی چهارم ندارد. افت شدید رتبه ایران در سه سال اخیر بیش از هر چیز به دلیل تغییر رویکرد مجمع جهانی اقتصاد بوده است و بنابراین می‌توان دریافت که با مبنا قرار دادن چارچوب جدیدی که مجمع جهانی اقتصاد برای سنجش بهره‌وری و رشد اقتصادی بلندمدت کشورها برگزیده، ایران توانایی کمتری برای رقابت‌پذیری با سایر کشورها دارد.

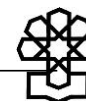
برای بهبود توانایی رقابت‌پذیری کشور بر اساس رویکرد جدید، باید در جهت ایجاد ثبات اقتصاد کلان، تقویت نهادها به‌ویژه ایجاد شفافیت و تقویت توانایی دولت در پاسخگویی به تغییرات آینده و تطبیق چارچوب حقوقی با تغییرات تکنولوژیکی، افزایش مهارت‌های نیروی کار و کاهش موانع ورود و خروج کسب‌وکارها تلاش کرد.

همان‌گونه که اختلاف‌نظرهای جدی در میان اقتصاددانان مطرح دنیا در مورد آثار مثبت و منفی انقلاب صنعتی چهارم در عرصه اقتصاد به‌ویژه رشد اقتصادی و اشتغال وجود دارد، صاحب‌نظران داخلی نیز در این زمینه هم‌عقیده نیستند. قطعاً بسیاری از ابعاد فناوری‌های نوین در کشور جذابیت و کاربرد خواهد داشت و باید تلاش شود تا بسترهای لازم برای گسترش فناوری‌های صنعت نسل چهارم فراهم گردد، اما درخصوص پیاده‌سازی توصیه‌های جهان‌شمول سازمان‌های بین‌المللی نیز باید دقت نظر داشت و متناسب با شرایط و نیاز کشور از آنها بهره گرفت. لذا صرفاً بهبود رتبه در گزارش رقابت‌پذیری جهانی نباید به‌عنوان هدف در قوانین و برنامه‌های توسعه کشور گنجانده شود، بلکه باید با استفاده از تحلیل‌های چنین گزارش‌هایی و تلفیق آن با سایر گزینه‌ها، استراتژی بهینه رشد اقتصادی کشور را با توجه به اقتضات و ظرفیت‌های کشور طراحی و تدوین کرد.

پیوست

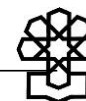
جدول ۱. نوع / وضعیت مؤلفه‌های شاخص رقابت‌پذیری جهانی براساس گزارش سال ۲۰۱۹

ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
رکن اول - نهادها					
۱	جرائم سازمان‌یافته	وزارت کشور - نیروی انتظامی - وزارت اطلاعات - قوه قضائیه	در کشور شما، تا چه میزان جرم سازمان‌یافته (مافیاجری و اخاذی) هزینه بر کسب‌وکار اعمال می‌کند؟	۱= تا حد زیادی هزینه‌های زیادی را اعمال می‌کند؛ ۷= هیچ هزینه‌ای نیست	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی
۲	نرخ قتل	وزارت کشور - نیروی انتظامی - قوه قضائیه	تعداد موارد قتل	در هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت	دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد (UNODC)
۳	رواج تروریسم	وزارت اطلاعات - قوه قضائیه	این شاخص میانگین تعداد تلفات مربوط به تروریسم (صدمات و تلفات) و تعداد حملات تروریستی است.	مقادیر از ۰ [بالاترین بروز] تا ۱۰۰ [بدون بروز]	کنسرسیوم ملی برای مطالعه تروریسم و پاسخ به تروریسم (START)
۴	قابلیت اطمینان خدمات پلیس	وزارت کشور - نیروی انتظامی	در کشور شما، تا چه میزان می‌توانید بر خدمات پلیس برای اجرای قانون و نظم اطمینان کنید؟	۱= به هیچ وجه ۷= تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی
۵	سرمایه اجتماعی	وزارت کشور - وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی - سازمان اداری و استخدامی کشور	نمره ستون سرمایه اجتماعی از شاخص رفاه Legatum به دست می‌آید. این شاخص انسجام اجتماعی و تعامل، شبکه‌های اجتماعی و خانوادگی، مشارکت سیاسی و اعتماد سازمانی را ارزیابی می‌کند.	۰-۱۰۰	مؤسسه Legatum
۶	شفافیت بودجه	سازمان برنامه و بودجه کشور - وزارت امور اقتصادی و دارایی (معاونت نظارت مالی و خزانه‌داری کل کشور)	میزان انتشار داده‌ها و اطلاعات مربوط به بودجه و هزینه‌های دولت را ارزیابی می‌کند.	۰-۱۰۰	گروه بانک جهانی
۷	استقلال قضایی	قوه قضائیه - وزارت دادگستری	در کشور شما، سیستم قضایی چه میزان از تأثیرات دولت، افراد و شرکت‌ها مستقل است؟	۱= نه مستقل در همه؛ ۷= کاملاً مستقل	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی

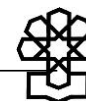
ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۸	کارایی چارچوب قانونی برای به چالش کشیدن مقررات	قوه قضائیه - وزارت دادگستری	در کشور شما، برای کسب و کارهای خصوصی چقدر آسان است که اقدامات دولت و یا مقررات را از طریق سیستم قانونی به چالش بکشید؟	۱= بسیار دشوار؛ ۷= بسیار آسان	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی
۹	آزادی مطبوعات	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - قوه قضائیه - سازمان صدا و سیما	این شاخص میزان استقلال رسانه‌ها را اندازه‌گیری می‌کند. کیفیت زیرساخت‌هایی که از تولید اخبار پشتیبانی می‌کند، اطلاعات و اعمال خشونت علیه روزنامه‌نگاران. این اطلاعات براساس دو منبع به‌دست می‌آید: پایگاه داده‌ای از سطح سوءاستفاده و خشونت علیه روزنامه‌نگاران و رسانه‌ها و یک نظرسنجی از متخصصان درباره پلورالیسم، استقلال رسانه‌ها، خودسانسور، شفافیت و زیرساخت اطلاعات در هر کشور	(صفر خوب - بدترین ۱۰۰)	گزارشگران بدون مرز (RSF)
۱۰	بار مقررات دولتی	سازمان اداری و استخدامی کشور - وزارت امور اقتصادی و دارایی - اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران و اتاق تعاون مرکزی جمهوری اسلامی ایران	در کشور شما چقدر سخت است که شرکت‌ها از الزامات اداری دولتی (مثلاً مجوزها، مقررات، گزارش‌دهی) پیروی کنند؟	۱= بسیار سنگین است؛ ۷= نه سنگین در کل	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی
۱۱	کارایی چارچوب قانونی در حل اختلافات	قوه قضائیه - وزارت دادگستری	در کشور شما، سیستم‌های حقوقی و قضایی در حل اختلافات شرکت‌ها چقدر کارآمد هستند؟	۱ = بسیار ناکارآمد؛ ۷ = بسیار کارآمد	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی
۱۲	مشارکت الکترونیکی	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات - دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی دولت - وزارت امور اقتصادی و دارایی - سازمان اداری و استخدامی کشور	این شاخص، استفاده از خدمات آنلاین را برای تسهیل ارائه اطلاعات از سوی دولت به شهروندان «به اشتراک‌گذاری اطلاعات الکترونیکی»، تعامل با ذی‌نفعان «مشاوره الکترونیکی» و مشارکت در فرایندهای تصمیم‌گیری ارزیابی می‌کند.	۱- بهترین	سازمان ملل متحد، گروه امور اقتصادی و اجتماعی (UNDESA)
۱۳	رواج فساد	سازمان اداری و استخدامی کشور	شاخص رواج فساد از ادغام داده‌ها از تعدادی از منابع مختلف شامل مشاهدات فعالان کسب و کار و کارشناسان کشور از سطح فساد در بخش عمومی به‌دست می‌آید.	صفر بسیار فاسد تا ۱۰۰ بسیار تمیز	مؤسسه شفافیت بین‌المللی

ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۱۴	حقوق مالکیت دارایی	قوه قضائیه (سازمان ثبت اسناد و املاک کشور)	در کشور شما، تا چه حد حقوق مالکیت شامل دارایی‌های مالی، حمایت می‌شود؟	۱= اصلاً ۷= به میزان زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۱۵	حمایت از مالکیت فکری	قوه قضائیه (مرکز مالکیت معنوی سازمان ثبت اسناد و املاک کشور) - وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	در کشور شما، تا چه حد از حقوق مالکیت فکری، حمایت می‌شود؟	۱= اصلاً ۷= به میزان زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۱۶	کیفیت آمایش سرزمین	سازمان برنامه و بودجه - قوه قضائیه (سازمان ثبت اسناد و املاک کشور)	این شاخص پنج بُعد را ارزیابی می‌کند: قابلیت اطمینان زیرساخت‌ها، شفافیت اطلاعات، پوشش جغرافیایی، حل منازعات زمین و دسترسی برابر به حقوق مالکیت	۳۰-۰= بهترین	گروه بانک جهانی
۱۷	قدرت استانداردهای حسابرسی و گزارش‌دهی مالی	وزارت امور اقتصادی و دارایی (سازمان حسابرسی)	در کشور شما، استانداردهای حسابرسی مالی و گزارش‌دهی مالی چقدر قوی هستند؟	۱= بسیار ضعیف؛ ۷= بسیار قوی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۱۸	مقررات تضاد منافع	وزارت امور اقتصادی و دارایی (سازمان بورس و اوراق بهادار)	شاخص تضاد منافع، میزان حفاظت از منافع سهامداران در برابر مدیران را اندازه‌گیری می‌کند. سوءاستفاده از دارایی‌های شرکت برای به‌دست آوردن سود شخصی با سه نوع از قوانین که منافع طرف مقابل را مورد توجه قرار می‌دهند مشخص می‌شود: شفافیت معاملات مربوط به طرفین، توانایی سهامداران برای شکایت، مسئولیت‌پذیری مدیران خرید، دسترسی به شواهد و تخصیص هزینه‌های حقوقی سهامداران در دادگستری	۱۰-۰= بهترین	گروه بانک جهانی
۱۹	حاکمیت سهامداران	وزارت امور اقتصادی و دارایی (سازمان بورس و اوراق بهادار)	این شاخص حقوق سهامداران را در حاکمیت شرکتی با مشخص کردن سه بُعد حکومتداری خوب اندازه‌گیری می‌کند: ۱. حقوق و نقش سهامداران در تصمیمات بزرگ شرکتی؛ ۲. حفاظت از حاکمیت سهامداران در مقابل کنترل و تحکم بی‌مورد هیئت مدیره؛ ۳. شفافیت شرکت‌ها در مورد سهام مالکیت، جبران خسارت، حسابرسی و چشم‌انداز مالی	۱۰-۰= بهترین	گروه بانک جهانی
۲۰	اطمینان دولت از ثبات سیاسی	وزارت کشور - وزارت اطلاعات	در کشور شما تا چه حدی دولت محیط اطمینان سیاسی را برای انجام کسب‌وکار فراهم می‌کند؟	پاسخ از ۱ به‌طور کلی تا ۷ تا حد زیادی، متغیر است.	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی

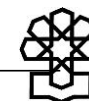
ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۲۱	پاسخگویی دولت برای تغییر	کلیه دستگاه‌های اجرایی	در کشور شما تا چه حدی دولت به‌طور مؤثر برای تغییر (به‌عنوان مثال، تغییرات تکنولوژیکی، روندهای اجتماعی و جمعیتی، امنیت و چالش‌های اقتصادی) پاسخگو است؟	پاسخ از ۱ به‌طور کلی تا ۷ تا حد زیادی، متغیر است.	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی
۲۲	سازگاری چارچوب قانونی با مدل‌های تجاری دیجیتال	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات - وزارت صنعت، معدن و تجارت - وزارت امور اقتصادی و دارایی	کشور شما، در فرایند سازگاری با مدل‌های تجاری دیجیتال (مانند تجارت الکترونیک، به اشتراک‌گذاری اقتصاد، فناوری و غیره) چقدر سریع است؟	۱ = نه سریع در همه؛ ۷ = بسیار سریع	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی
۲۳	چشم‌انداز بلندمدت دولت	سازمان برنامه و بودجه کشور - وزارت امور اقتصادی و دارایی - وزارت کشور - مجمع تشخیص مصلحت نظام	در کشور شما تا چه حدی دولت در جهت برنامه بلندمدت خود قرار دارد؟	پاسخ از ۱ به‌طور کلی تا ۷ تا حد زیادی، متغیر است.	مجمع جهانی اقتصاد، نظرسنجی مدیران اجرایی
۲۴	مقررات بهره‌وری انرژی	وزارت نیرو - وزارت نفت - وزارت صنعت، معدن و تجارت - سازمان حفاظت محیط زیست - وزارت راه و شهرسازی	امتیاز از مجموع ۱۲ سؤال درخصوص بهره‌وری انرژی محاسبه می‌شود.	۱۰۰-۰ بهترین	بانک جهانی
۲۵	مقررات انرژی تجدیدپذیر	وزارت نیرو - سازمان حفاظت محیط زیست	امتیاز از مجموع هفت سؤال درخصوص انرژی‌های تجدیدپذیر محاسبه می‌شود.	۱۰۰-۰ بهترین	بانک جهانی
۲۶	معاهدات اجباری مربوط به محیط زیست	سازمان حفاظت محیط زیست	تعداد معاهدات پذیرفته شده بین‌المللی در زمینه محیط زیست	۲۹-۰ بهترین	اتحادیه بین‌المللی حفاظت از محیط زیست
رکن دوم - زیرساخت‌ها					
۲۷	شبکه اتصال جاده‌های داخلی	وزارت راه و شهرسازی	این شاخص درجه اتصال شهرها به شبکه جاده‌های داخلی را ارزیابی می‌کند.	۱۰۰-۰ بهترین	محاسبات مجمع جهانی اقتصاد
۲۸	کیفیت جاده‌ها	وزارت راه و شهرسازی	در کشور شما، کیفیت (گسترده‌ی و شرایط) زیرساخت‌های جاده‌ای چگونه است؟	۱ = بسیار بد - در میان بدترین در جهان؛ ۷ = بسیار خوب در میان بهترین در جهان	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۲۹	تراکم خطوط ریلی	وزارت راه و شهرسازی	کیلومتر راه‌آهن در هر ۱۰۰۰ کیلومتر مربع زمین	کیلومتر در کیلومتر مربع	گروه بانک جهانی

ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۳۰	کارایی خدمات ریلی	وزارت راه و شهرسازی	در کشور شما، خدمات حمل‌ونقل ریلی (به‌طور مثال تناوب، وقت‌شناسی، سرعت و قیمت) چقدر کارآمد است؟	۱ = بسیار ناکارآمد - در میان بدترین در جهان؛ ۷ = بسیار کارآمد - در میان بهترین در جهان	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۳۱	شبکه اتصال خطوط هوایی با دنیا	وزارت راه و شهرسازی	شاخص مذکور، درجه اتصال یک کشور در شبکه جهانی حمل‌ونقل هوایی را اندازه‌گیری می‌کند. این شاخص، براساس تعداد صندلی‌های موجود در پروازهای یک کشور سنجیده می‌شود. برای هر فرودگاه، تعداد صندلی‌های موجود در هر مقصد با اندازه فرودگاه مقصد (با توجه به تعداد مسافران) اندازه‌گیری می‌شود. بالانس وزنی برای همه مقاصد و سپس برای همه فرودگاه‌ها در کشور برای تولید نمره جمع می‌شود.		مجمع بین‌المللی حمل‌ونقل هوایی
۳۲	کارایی خدمات حمل‌ونقل هوایی	وزارت راه و شهرسازی	در کشور شما، خدمات حمل‌ونقل هوایی (به‌طور مثال تناوب، وقت‌شناسی، سرعت و قیمت) چقدر کارآمد است؟	۱ = بسیار ناکارآمد - در میان بدترین در جهان؛ ۷ = بسیار کارآمد - در میان بهترین در جهان	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۳۳	شبکه اتصال بنادر با خطوط کشتیرانی دنیا	وزارت راه و شهرسازی	اتصال کشور را به شبکه خطوط کشتیرانی جهانی ارزیابی می‌کند.	(۱-۱۵۷/۰) بهترین	کنفرانس سازمان تجارت جهانی در مورد تجارت و توسعه (UNCTAD)
۳۴	کارایی خدمات بندری	وزارت راه و شهرسازی	در کشور شما، خدمات حمل‌ونقل دریایی برای کشتی و قایق (به‌طور مثال تناوب، وقت‌شناسی، سرعت و قیمت) چقدر کارآمد است؟ (برای کشورهای دارای مرز دریایی: ارزیابی دسترسی به خدمات دریایی)	۱ = بسیار ناکارآمد - در میان بدترین در جهان؛ ۷ = بسیار کارآمد - در میان بهترین در جهان	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۳۵	نرخ برق‌رسانی	وزارت نیرو	سهم جمعیت با دسترسی به برق	درصدی از جمعیت	آژانس بین‌المللی انرژی (IEA)
۳۶	انتقال برق و تلفات شبکه توزیع برق	وزارت نیرو	زبان‌های انتقال و توزیع برق به‌عنوان درصدی از عرضه داخلی	درصدی از محصول	آژانس بین‌المللی انرژی (IEA)

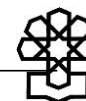
ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۳۷	استفاده از آب آشامیدنی ناسالم	وزارت نیرو	درصدی از جمعیت در معرض خطر استفاده از آب آشامیدنی ناسالم	درصدی از جمعیت	مؤسسه برای سنجش و ارزیابی سلامت (IHME)
۳۸	قابلیت اطمینان تأمین آب	وزارت نیرو	در کشور شما، میزان تأمین آب (عدم وقفه و نوسانات جریان) تا چه حد قابل اعتماد است؟	۱ = بسیار غیر قابل اعتماد؛ ۷ = بسیار قابل اعتماد	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
رکن سوم - پذیرش فناوری اطلاعات و ارتباطات					
۳۹	تعداد اشتراک تلفن همراه	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	تعداد اشتراک تلفن همراه در هر ۱۰۰ نفر جمعیت	درصدی از جمعیت	اتحادیه بین‌المللی مخابرات (ITU)
۴۰	تعداد اشتراک اینترنت پرسرعت بی‌سیم	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	تعداد اشتراک اینترنت تلفن همراه در هر ۱۰۰ نفر جمعیت	درصدی از جمعیت	اتحادیه بین‌المللی مخابرات (ITU)
۴۱	تعداد اشتراک اینترنت پرسرعت باسیم	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	تعداد اشتراک اینترنت پرسرعت باسیم در هر ۱۰۰ نفر جمعیت	درصدی از جمعیت	اتحادیه بین‌المللی مخابرات (ITU)
۴۲	تعداد اشتراک اینترنت فیبر نوری	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	تعداد اشتراک اینترنت با استفاده از فیبر نوری به (خانه/ساختمان) بر ۱۰۰ نفر جمعیت تقسیم شده است.	درصدی از جمعیت	محاسبات مجمع جهانی اقتصاد براساس داده‌های اتحادیه بین‌المللی مخابرات (ITU)
۴۳	تعداد کاربران اینترنت	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	درصد افراد استفاده‌کننده از اینترنت	درصدی از جمعیت	اتحادیه بین‌المللی مخابرات (ITU)
رکن چهارم - ثبات اقتصاد کلان					
۴۴	تورم	بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - سازمان برنامه و بودجه کشور	تغییر نرخ سالیانه در شاخص قیمت مصرف کننده	درصد تغییر سالیانه	صندوق بین‌المللی پول
۴۵	پویایی بدهی	سازمان برنامه و بودجه کشور - بانک مرکزی	شاخص مذکور، اندازه‌گیری تغییر بدهی‌های عمومی با توجه به رتبه‌بندی اعتباری کشور و میزان بدهی نسبت به تولید ناخالص داخلی است.	۱۰۰-۰ بهترین	مجمع جهانی اقتصاد؛ محاسبات براساس داده‌ها از صندوق بین‌المللی پول و آژانس‌های رتبه‌بندی

ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
					Moody's, Fitch Standard and Poor's و
رکن پنجم - سلامت					
۴۶	امید به زندگی سالم	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	تعداد سال‌هایی که نوزاد انتظار می‌رود در سلامتی زندگی کند، با توجه به مرگ‌ومیر و ناتوانی	سال	مؤسسه سنجش و ارزیابی سلامت (IHME)
رکن ششم - مهارت‌ها					
۴۷	میانگین سال‌های تحصیل	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	میانگین سال‌های تحصیلات تکمیلی جمعیت ۲۵ ساله و بالاتر	سال	سازمان علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد (یونسکو)؛ مرکز ویتگنشتاین برای جمعیت‌شناسی و سرمایه انسانی جهانی
۴۸	میزان آموزش کارکنان	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی - سازمان اداری و استخدامی کشور	در کشور شما، تا چه اندازه شرکت‌ها در آموزش کارکنان سرمایه‌گذاری می‌کنند؟	۱ = نه در همه؛ ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۴۹	کیفیت آموزش حرفه‌ای	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی - وزارت آموزش و پرورش	در کشور شما چگونه کیفیت آموزش حرفه‌ای را ارزیابی می‌کنید؟	۱ = بسیار بد - در میان بدترین در جهان؛ ۷ = عالی - در بین بهترین‌ها در جهان	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۵۰	مهارت‌های فارغ‌التحصیلان	وزارت آموزش و پرورش - وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	نمره میانگین دو سؤال: در کشور شما، تا چه حد فارغ‌التحصیلان از تحصیلات متوسط دارای مهارت‌های مورد نیاز کسب‌وکار هستند؟ و در کشور شما، تا چه حد فارغ‌التحصیلان از دانشگاه دارای مهارت‌های مورد نیاز کسب‌وکار هستند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۵۱	مهارت‌های دیجیتال در میان مردم جامعه	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات - وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی - وزارت آموزش و پرورش	در کشور شما، چه میزان از جمعیت فعال دارای مهارت‌های دیجیتال کافی (مثلاً مهارت‌های رایانه، برنامه‌نویسی پایه، خواندن دیجیتال) هستند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی

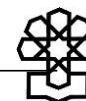
ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۵۲	سهولت یافتن کارکنان ماهر	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	در کشور شما، به چه میزان شرکت‌ها می‌توانند افرادی را پیدا کنند که مهارت‌های مورد نیاز برای پُر کردن پست بلاتصدی را داشته باشند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۵۳	امید به تحصیل	وزارت آموزش و پرورش	تعداد کل سال‌های تحصیلات که کودک می‌تواند انتظار داشته باشد.	سال	سازمان علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد (یونسکو)
۵۴	تفکر انتقادی در تدریس	وزارت آموزش و پرورش - وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	در کشور شما، چگونه سبک آموزش را ارزیابی می‌کنید؟	۱ = مبتنی بر معلم و تمرکز بر حفظ کردن؛ ۷ = تفکر خلاق و انتقادی را تشویق می‌کند.	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۵۵	نسبت شاگرد به معلم در آموزش ابتدایی	وزارت آموزش و پرورش	میانگین تعداد دانش‌آموزان هر معلم، بر مبنای سرشماری هر دو دانش‌آموز و معلم	نسبت	گروه بانک جهانی
رکن هفتم - بازار محصول					
۵۶	تأثیر مخرب مالیات و یارانه‌ها بر رقابت	وزارت امور اقتصادی و دارایی (سازمان امور مالیاتی) - سازمان برنامه و بودجه کشور	در کشور شما، تا چه اندازه اقدامات مالی (یارانه، تخفیف مالیاتی و...) رقابت را تحریف می‌کند؟	۱ = رقابت به شدت تحریف می‌شود؛ ۷ = اصلاً رقابت تحریف نمی‌شود	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۵۷	میزان وجود بنگاه‌های مسلط بر بازار	مرکز ملی رقابت	در کشور شما، چطور فعالیت‌های شرکتی را مشخص می‌کنید؟	۱ = تحت سلطه چند گروه تجاری؛ ۷ = در بین بسیاری از شرکت‌ها گسترش یافته	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۵۸	رقابت در بخش خدمات	مرکز ملی رقابت - وزارت راه و شهرسازی - وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات - وزارت صنعت، معدن و تجارت - وزارت	میانگین نمرات سه جزء سؤال EOS زیر: در کشور شما، ارائه خدمات زیر به چه میزان رقابتی است: (الف) خدمات حرفه‌ای (خدمات حقوقی، حسابداری، مهندسی و غیره)؛ (ب) خدمات	۱ = اصلاً رقابتی نیست تا ۷ = بسیار رقابتی است	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی

ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
		امور اقتصادی و دارایی (سازمان حسابرسی) - وزارت دادگستری	خرده‌فروشی و (ج) بخش شبکه (مخابرات، خدمات، پست، حمل‌ونقل و غیره)؟		
۵۹	رواج موانع غیر تعرفه‌ای	وزارت صنعت، معدن و تجارت - سازمان ملی استاندارد	در کشور شما، تا چه حد موانع غیر تعرفه‌ای (مثلاً استانداردهای بهداشتی و محصول، الزامات فنی و برجسب‌زنی و غیره) توانایی کالاهای وارداتی را در رقابت با بازار داخلی محدود می‌کنند؟	۱ = به شدت محدود؛ ۷ = هیچ محدودیتی ندارد.	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۶۰	تعرفه‌های تجاری	وزارت صنعت، معدن و تجارت	نرخ متوسط تعرفه تجاری	درصدی از عوارض گمرکی	مرکز تجارت بین‌المللی (ITC)
۶۱	پیچیدگی نظام تعرفه‌ها	وزارت صنعت، معدن و تجارت	شاخص مذکور پیچیدگی نظام تعرفه یک کشور را اندازه‌گیری می‌کند. پیچیدگی قیمت براساس چهار معیار است: پراکندگی تعرفه، شیوع قیمتی تعرفه، شیوع تعرفه‌های خاص و تعداد تعرفه‌های مجزا	۱ = بسیار پیچیده؛ ۷ = حداقل پیچیدگی	مرکز تجارت بین‌المللی (ITC)
۶۲	کارایی فرایند ترخیص گمرکی	وزارت امور اقتصادی و دارایی (گمرک جمهوری اسلامی ایران)	کارایی فرایند ترخیص کالا توسط سازمان‌های گمرکی و مرزی را ارزیابی می‌کند. (فرایند سازمان‌های مرزی و گمرکی برای کنترل و ترخیص کالاهای هشت شرکای تجاری عمده هر کشور)	۱ = بسیار کم؛ ۵ = بسیار زیاد است.	گروه بانک جهانی؛ دانشکده اقتصاد تورک
۶۳	آزادی تجاری در بخش خدمات	وزارت صنعت، معدن و تجارت - وزارت راه و شهرسازی - وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات - بانک مرکزی - وزارت امور اقتصادی و دارایی (بیمه مرکزی - سازمان بورس و اوراق بهادار)	بازه کلی بخش خدمات کشور را برای پنج بخش خدمات عمده (خدمات مالی، ارتباطات راه دور، توزیع خرده‌فروشی، حمل‌ونقل، خدمات حرفه‌ای) و سه نوع عرضه (عرضه بین‌المللی خدمات، عرضه خدمات از طریق حضور تجاری یا FDI و حضور موقت افراد طبیعی) ارزیابی می‌کند.	صفر کاملاً باز تا ۱۰۰ کاملاً بسته	گروه بانک جهانی
رکن هشتم - بازار نیروی کار					
۶۴	هزینه‌های تعدیل کارکنان مازاد	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	هزینه‌های اضافی در هفته‌های حقوق و دستمزد. شامل هزینه پیش‌نیازهای اطلاع‌رسانی و اخطار و پرداخت‌های جدی به دلیل اخراج نیروی کار مازاد	هفته‌های حقوق و دستمزد	گروه بانک جهانی

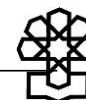
ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۶۵	رویه‌های قانونی استخدام و اخراج نیروی کار	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	در کشور شما، تا چه اندازه مقررات اجازه استخدام و اخراج انعطاف‌پذیر کارگران را می‌دهد؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۶۶	همکاری در روابط کارگر و کارفرما	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	در کشور شما چطور روابط کار و کارفرما را مشخص می‌کنید؟	۱ = به‌طور کلی مخالف؛ ۷ = به‌طور کلی مشارکتی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۶۷	انعطاف‌پذیری در تعیین دستمزد	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	در کشور شما، دستمزد معمولاً چگونه تعیین می‌شود؟	۱ = توسط یک روند متمرکز چانه‌زنی؛ ۷ = توسط هر شرکت جداگانه	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۶۸	سیاست‌های فعال بازار کار	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	در کشور شما، تا چه میزان سیاست‌های بازار کار به افراد بیکار کمک می‌کند تا مهارت‌های جدید را پیدا کنند (از جمله مهارت‌های سازگاری، بازآموزی و غیره)؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۶۹	حمایت از حقوق کارگران	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	این شاخص از فهرست حقوق جهانی ITUC اقتباس شده است که سطح حمایت از استانداردهای اصلی کار شناخته شده بین‌المللی، از جمله حقوق مدنی، حق عضویت در چارچوب، حق اعتصاب، حق آزادسازی ارتباط و دسترسی به حقوق قانونی را اندازه‌گیری می‌کند.	بدون حمایت تا ۱۰۰ حمایت بالا	کنفدراسیون اتحادیه‌های کارگری (ITUC)، مجمع جهانی اقتصاد
۷۰	سهولت استخدام نیروی کار خارجی	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	تا چه میزان مقررات کار در کشور شما توانایی استخدام نیروی خارجی را محدود می‌کند؟	۱ = بسیار محدود برای استخدام نیروی کار خارجی؛ ۷ = استخدام نیروی کار خارجی را محدود نمی‌کند.	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۷۱	جابه‌جایی نیروی کار در داخل کشور	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	در کشور شما، به چه میزان افراد به دلایل حرفه‌ای به سایر نقاط کشور مهاجرت می‌کنند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۷۲	اعتماد به مدیران حرفه‌ای	سازمان اداری و استخدامی کشور	در کشور شما، چه کسی دارای مقامات ارشد در شرکت‌ها است؟	۱ = معمولاً بستگان یا دوستان بدون توجه به شایستگی؛	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی

ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
				۷ = بیشتر مدیران حرفه‌ای برای شایستگی و صلاحیت انتخاب شده‌اند.	
۷۳	تناسب پرداخت و بهره‌وری نیروی کار	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی - سازمان اداری و استخدامی کشور (سازمان ملی بهره‌وری)	در کشور شما، تا چه حد پرداخت مربوط به بهره‌وری کارکنان است؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۷۴	مشارکت زنان در نیروی کار	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی - معاونت زنان و امور خانواده ریاست جمهوری	درصد زنان ۶۴-۱۵ سال مشارکت‌کننده در کار نسبت به مردان ۶۴-۱۵ سال مشارکت‌کننده در کار	نسبت به مردان	سازمان بین‌المللی کار (ILO)، مجمع جهانی اقتصاد
۷۵	نرخ مالیات نیروی کار	وزارت امور اقتصادی و دارایی (سازمان امور مالیاتی) - وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	مقدار مالیات کار و حقوق اجتماعی که به‌عنوان درصدی از سود توسط کارفرما پرداخت می‌شود.	درصد	گروه بانک جهانی
رکن نهم - سیستم مالی					
۷۶	تأمین اعتبار داخلی به بخش خصوصی	بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	منابع مالی که توسط بخش‌های مالی به بخش خصوصی به‌عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی اختصاص داده شده است. (منابع مالی عبارتند از: وام، خرید اوراق بهادار غیرصوری و اعتبارات تجاری و سایر حساب‌های دریافتنی، که ادعای بازپرداخت را ایجاد می‌کنند).	درصدی از تولید ناخالص داخلی	گروه بانک جهانی
۷۷	تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط	بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	در کشور شما، تا چه حد شرکت‌های کوچک و متوسط (SME) برای انجام امور تجاری خود می‌توانند از طریق بخش مالی به منابع مالی دسترسی داشته باشند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۷۸	دسترسی به سرمایه‌گذاری مخاطره‌آمیز	معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور	در کشور شما، سهولت دسترسی کارآفرینان برای راه‌اندازی کسب‌وکار با پروژه‌های نوآورانه اما ریسکی به منابع مالی چگونه است؟	۱ = خیلی سخت تا ۷ = خیلی آسان	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی

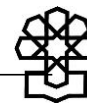
ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۷۹	ارزش کلی بازار سهام	وزارت امور اقتصادی و دارایی (سازمان بورس و اوراق بهادار)	ارزش کل شرکت‌های داخلی فهرست شده در بازار بورس، به‌عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی (این اندازه‌گیری عمق بازار سهام را نشان می‌دهد).	درصدی از تولید ناخالص داخلی	فدراسیون جهانی مبادلات
۸۰	حق بیمه	وزارت امور اقتصادی و دارایی (بیمه مرکزی)	حجم حق بیمه زندگی و غیرزندگی که به‌عنوان درصد از تولید ناخالص داخلی بیان می‌شود.	درصدی از تولید ناخالص داخلی	گروه بانک جهانی
۸۱	استحکام مالی بانک‌ها	بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	در کشور خود، چگونه اعتبار بانک‌ها را ارزیابی می‌کنید؟	۱ = تعداد کمی از بانک‌ها نیاز به تجدید سرمایه دارند؛ ۷ = تا حد زیادی از بانک‌ها سالم و دارای ترازنامه‌های صحیح هستند.	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۸۲	مطالبات معوق بانک‌ها	بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	ارزش مطالبات معوق تقسیم بر ارزش پرتفوی وام	درصدی از ارزش پرتفوی وام	صندوق بین‌المللی پول
۸۳	شکاف اعتباری	بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	تفاوت بین آخرین اعتبار داخلی به بخش خصوصی نسبت به تولید ناخالص داخلی و روند بلندمدت ۲۰ساله آن	درصد امتیاز	مجمع جهانی اقتصاد؛ محاسبات براساس داده‌های گروه بانک جهانی.
۸۴	نسبت سرمایه قانونی بانک‌ها	بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	این شاخص ضریب اطمینان سرمایه سپرده‌گذاران را اندازه‌گیری می‌کند. نسبت سرمایه کل بانکی (حقوق صاحبان سهام، ذخایر افشا شده و نامعلوم، ذخایر ارزیابی، عمومی مفاد و سایر ابزارها) به دارایی‌های کل بانک‌ها، با توجه به خطر این دارایی‌ها را اندازه‌گیری می‌کند.	نسبت	گروه بانک جهانی
رکن دهم - اندازه بازار					
۸۵	تولید ناخالص داخلی	سازمان برنامه و بودجه کشور - بانک مرکزی	تولید ناخالص داخلی (برحسب برابری قدرت خرید - قیمت ثابت سال ۲۰۱۱)	میلیارد دلار آمریکا	صندوق بین‌المللی پول
۸۶	واردات	وزارت صنعت، معدن و تجارت	واردات کالا و خدمات، به‌عنوان درصدی از تولید ناخالص ملی	درصدی از تولید ناخالص داخلی	سازمان تجارت جهانی (WTO)؛ صندوق بین‌المللی پول

ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
رکن یازدهم - پویایی کسب و کار					
۸۷	هزینه شروع کسب و کار	قوه قضائیه (سازمان ثبت اسناد و املاک کشور)	نسبت هزینه کل شروع کسب و کار به درآمد سرانه اقتصاد. هزینه کل شامل تمام هزینه‌های رسمی و هزینه‌های قانونی یا خدمات حرفه‌ای در صورتی که چنین خدماتی طبق قانون یا عرف در عمل استفاده شود.	درصدی از شاخص توسعه انسانی سرانه	گروه بانک جهانی
۸۸	زمان شروع کسب و کار	قوه قضائیه (سازمان ثبت اسناد و املاک کشور) - وزارت امور اقتصادی و دارایی (سازمان امور مالیاتی) - وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی (سازمان تأمین اجتماعی) - بانک مرکزی	تعداد روزهای مورد نیاز برای شروع یک کسب و کار. این معیار، متوسط زمان لازم برای تکمیل فرایند با حداقل پیگیری از آژانس‌های دولتی و بدون پرداخت هزینه اضافی است که توسط وکلای شرکت‌ها اعلام می‌شود.	روز	گروه بانک جهانی
۸۹	نرخ بازستانی ورشکستگی	قوه قضائیه	شاخص مذکور که بر مبنای سنت به دلار ثبت شده است، بازپرداخت به طلبکاران به وسیله اعتباردهندگان مطمئن از طریق سازمان‌دهی مجدد قضایی، انحلال و یا اجرای بدهی (سلب حق اقامه دعوی یا جبران خسارت) را نشان می‌دهد.	(سنت/دلار)	گروه بانک جهانی
۹۰	چارچوب قانونی ورشکستگی	قوه قضائیه	معیاری که کفایت و یکپارچگی چارچوب قانونی مربوط به انحلال و فرایند بازسازی را اندازه می‌گیرد. این معیار براساس چهار شاخص سنجیده می‌شود: شاخص شروع فرایند، شاخص مدیریت دارایی‌های بدهکار، شاخص فرایند سازمان‌دهی مجدد و شاخص مشارکت طلبکاران	(بهترین ۱۶-۰)	گروه بانک جهانی
۹۱	نگرش نسبت به ریسک‌های کارآفرینی	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	در کشور شما، تا چه حد افراد اشتیاق به پذیرش ریسک کارآفرینی دارند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۹۲	تمایل برای تفویض اختیارات مدیریتی	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	در کشور شما، تا چه حد مدیر ارشد، قدرت را به جانشینان واگذار می‌کند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۹۳	رشد شرکت‌های نوآور	معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور	در کشور شما، با چه سرعتی شرکت‌های جدید با ایده‌های خلاقانه رشد می‌کنند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی

ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۹۴	استقبال بنگاه‌ها از ایده‌های مخرب و برهم‌زننده کسب‌وکار	معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور	در کشور شما، تا چه اندازه شرکت‌ها پذیرای ایده‌های کسب‌وکار با ریسک بالا و یا مخرب هستند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
رکن دوازدهم - قابلیت نوآوری					
۹۵	تنوع نیروی کار	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	در کشور شما، تا چه حد شرکت‌ها دارای نیروی کار متنوع (از قبیل قومیت، مذهب، گرایش جنسی، جنسیت) هستند؟	۱ = اصلاً تا ۷ = تا حد زیادی	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۹۶	وضعیت خوشه‌ای توسعه	وزارت صنعت، معدن و تجارت	در کشور شما، گسترش خوشه‌های عمیق و پیشرفته (تراکم جغرافیایی بنگاه‌ها، تأمین‌کنندگان، تولیدکنندگان محصولات و خدمات مرتبط و نهادهای تخصصی در یک مورد رشته خاص) چگونه است؟	۱ = وجود ندارد؛ ۷ = در بسیاری از زمینه‌ها گسترده است.	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۹۷	اختراعات مشترک بین‌المللی	قوه قضائیه (مرکز مالکیت معنوی سازمان ثبت اسناد و املاک کشور) - معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور	تعداد درخواست ثبت اختراع با مشارکت مخترعان بین‌المللی در میلیون نفر جمعیت	درخواست در هر میلیون نفر جمعیت	سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD)
۹۸	همکاری ذی‌نفعان در نوآوری	معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور - وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	شاخص مذکور میانگین سه پرسش ذیل است: ۱. در کشور شما، تا چه حد افراد با شرکت‌ها در زمینه اشتراک ایده‌هایشان همکاری می‌کنند؟ ۲. در کشور شما، تا چه حد شرکت‌ها در به اشتراک‌گذاری ایده‌ها و نوآوری با یکدیگر همکاری می‌کنند؟ ۳. در کشور شما، تا چه حد کسب‌وکارها و دانشگاه‌ها در زمینه تحقیق و توسعه همکاری می‌کنند؟	دو پرسش اول (۱ = اصلاً؛ ۷ = بسیار زیاد) پرسش سوم (۱ = همکاری نمی‌کنند؛ ۷ = بسیار زیاد همکاری می‌کنند).	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۹۹	انتشارات علمی	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	شاخص اندازه‌گیری تعداد انتشارات و استنادهای آنها، منتشر شده در سطح کشور	براساس شاخص H شاخص تعداد مقالات منتشر شده، تعداد انتشارات و تعداد استنادها در هر انتشار را مورد سنجش قرار می‌دهد.	گروه بانک جهانی، محاسبه در رتبه‌بندی مؤسسات SCImago

ردیف	عنوان	نهاد متولی بهبود براساس طبقه‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی	شرح شاخص	محدوده	منبع
۱۰۰	تعداد درخواست‌های ثبت اختراع	قوه قضائیه (مرکز مالکیت معنوی سازمان ثبت اسناد و املاک کشور) - معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور	تعداد درخواست ثبت اختراع در هر میلیون نفر جمعیت	درخواست در هر میلیون نفر جمعیت	سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD)
۱۰۱	هزینه‌های تحقیق و توسعه	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	هزینه تحقیق و توسعه (تحقیق و توسعه) به‌عنوان یک درصد از تولید ناخالص داخلی. هزینه‌های تحقیق و توسعه هزینه‌های فعلی و سرمایه‌ای (هر دو دولتی و خصوصی) بر فعالیت خلاقانه است که به‌طور سیستماتیک برای افزایش دانش، از جمله دانش بشری، فرهنگ و جامعه و استفاده از دانش برای برنامه‌های جدید، صورت می‌گیرد. تحقیق و توسعه شامل تحقیقات پایه، تحقیقات کاربردی و توسعه تجربی است.	درصدی از تولید ناخالص داخلی	مؤسسه یونسکو
۱۰۲	کیفیت مؤسسات تحقیقاتی	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	این شاخص گسترش و موقعیت مؤسسات تحقیقاتی خصوصی و دولتی را ارزیابی می‌کند.	-	در رتبه‌بندی مؤسسات SCImago محاسبه می‌شود.
۱۰۳	میزان آگاهی خریداران و پیچیدگی نیازهای آنها	وزارت صنعت، معدن و تجارت (سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان)	در کشور شما، بر چه مبنایی خریداران تصمیم به خرید می‌گیرند؟	۱ = براساس تنها قیمت پایین؛ ۷ = براساس ویژگی‌های عملکرد پیشرفته	مجمع جهانی اقتصاد، بررسی نظر مدیران اجرایی
۱۰۴	تعداد درخواست‌های ثبت علامت تجاری	قوه قضائیه (مرکز مالکیت معنوی سازمان ثبت اسناد و املاک کشور) - معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور	تعداد درخواست علامت تجاری در هر میلیون نفر	درخواست در هر میلیون نفر جمعیت	سازمان جهانی مالکیت معنوی (WIPO)

منابع و مآخذ

۱. احمدیان. مریم، گزارش نظارتی عملکرد دولت در بهبود رتبه ایران در گزارش سال ۲۰۱۸ رقابت‌پذیری جهانی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، شماره مسلسل ۱۶۶۹۹، بهمن‌ماه ۱۳۹۷.
۲. احمدیان. مریم، وضعیت ایران در گزارش رقابت‌پذیری جهانی سال ۲۰۱۹، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، شماره مسلسل ۱۶۶۹۹، آبان‌ماه ۱۳۹۸.
۳. چانگ. هاجون، بیست‌وسه گفتار درباره سرمایه‌داری پیرامون نکاتی که آنها بروز نمی‌دهند، ترجمه ناصر زرافشان، انتشارات مهریستا، ۲۰۱۱.
۴. شوآب. کلاوس، انقلاب صنعتی چهارم، ۲۰۱۵.
۵. صفدری. فرناز، مروری بر گزارش رقابت‌پذیری جهانی (نسخه ویژه ۲۰۲۰): مسیر احیای اقتصادی کشورها از بحران کووید - ۱۹، مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، آذرماه ۱۳۹۹.
۶. کریمی. فروغ و امیر کیاسر، رقابت‌پذیری جهانی (براساس گزارش مجمع جهانی اقتصاد) اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران معاونت بررسی‌های اقتصادی، تهران، دی‌ماه ۱۳۹۹.
۷. برنامه توسعه سازمان ملل متحد (UNDP)، گزارش توسعه انسانی ۲۰۱۵: کار برای توسعه انسانی، مترجمان: صابر شیبانی و سعید قاسمیان، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی، ۱۳۹۵.
8. African Development Bank Group ,Industrialize Africa Strategies, Policies, Institutions, and Financing ,2017.
9. Rodrik, D. "Premature Deindustrialization," Journal of Economic Growth, vol. 21(1), pages 1-33., 2016.
10. World Economic Forum, Schwab, Klaus & Zahidi, Saadia, The Global Competitiveness Report, Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery, December 16, 2020, www.weforum.org.
11. World Economic Forum, Schwab, Klaus ,The Global Competitiveness Report 2019, October 8, 2019.
12. World Economic Forum, Schwab, Klaus. The Global Competitiveness Report 2018, October 16, 2018.

شماره مسلسل: ۱۷۵۹۶

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: عامل سقوط رتبه ایران در گزارش رقابت‌پذیری جهانی؛ تغییر روش‌شناسی یا عملکرد ضعیف دولت؟ (گزارش نظارتی ماده (۲۲) قانون برنامه ششم توسعه)

نام معاونت: مطالعات اقتصادی (گروه تنظیم رقابت و محیط کسب‌وکار)

تهیه و تدوین: مریم احمدیان

ناظران علمی: سیدامیر سیاح، مهدی رزم‌آهنگ، موسی شهبازی غیائی

ویراستار تخصصی: ———

واژه‌های کلیدی:

۱. محیط کسب‌وکار

۲. رقابت‌پذیری جهانی

۳. انقلاب صنعتی چهارم

۴. صنعت‌زدایی

۵. رشد اقتصادی

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۴/۱۶